TARİH Konuşuyor

CİLT: 8
SAYI: 58
KASIM 1968
125 KURUŞ

BERLİN KONGRESİNDE DİSRAELİ, GORÇAKOF VE SADULLAH PAŞA

tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık

HER

YERDE

HER

ZAMAN

T.C.ZİRAAT BANKASI

olacaktır

Tarih — 404 (Basın: 10183)

Mevduatta

yüzde

yüz!

Artış

H

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

Tarih — 405 (Basın: A. 60069 A. 21486)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 8 SAYI : 58 KASIM 1968 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki misilidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Hafız Paşanın dertlenmesi..

HAFIZ Paşa sadece "değerli bir kumandan" değildi : Savaşın sadece sınır boylarında değil, ülkenin "öteki temel meselelerinde de" şart olduğuna inanan aydın kafaya sahip kişi idi. Hizmet devri, Dördüncü Sultan Murad'ın saltanatına rastlar. O devrin nasıl bir anarşi ve kan yılları olduğunu hatırlayınız !

Otoriteyi kafa kesmek yolunda arıyan genç Padişah, 1 aralık 1626 da Hafız Paşayı Sadrazamlıktan azletti, Diyarbakıra vali yaptı. O tarihte Diyâr-ı Bekir, bütün Doğu illerinin Beylerbeyliği merkezi idi. Hafız Paşanın başını kurtararak sadece bir çeşit "sürülmesi" ne sebeb, TÜTÜN MESELESİ idi. Evet!.. O günlerde, içenin kafasının kesildiği tütün meselesi!.. Padişah, evlerin bacasına kadar çıkıyor, tütün dumanı var mı diye araştırıyordu. Ne çâre ki doğru bir haritasına dahi emek verilememiş o cihanın en büyük İmparatorluğumuzun gözden ırak köşelerinde, sadece tütün dumanı değil, huzur ve mutluluğu haram eden anarşi dumanları yaşamayı zehir ediyordu : Gerileme devri başlamıştı ve bu gerileyiş, sadece maddî kudrette değildi : Kafada ve ruhda idi.

İşte Hafız Paşa, Diyarbakır'a BEYLER BEYİ olarak eriştikten sonra, İran'la savaş başladı ve O'nun bir daha İstanbul'a SADRAZAM olarak dönmesini istemiyen siyaset ve makam rakibleri, Paşa'ya yardım göndermediler.

İran ordusu, Bağdad'ı kuşatmıştı. Bağdad'ın, Şî'îlerin mukaddes yerlerine sahip olması bakımından özelliği vardı. Nitekim Dördüncü Murad, kendisine şöhret ve zafer kazandıran Revan seferini, daha çok bu siyasî sebeble yapacaktı. Hafız Paşanın meziyetleri içinde şairliği de vardı. Padişahına bir RAPOR vermek istedi, fakat bunu, genç Hakan'ın çok sevdiği satranç oyununun tâbirlerinden faydalanarak düzenledi. Şöyle dertlendi :

Ne acep girdabe düştük, çâresiz kaldık meded!
Âşinâlar zümresinden bir şinâver yok mudur ?
Cenkde hempâmız olup baş alıp baş vermiye,
Arsa-ı âlemde bir merd-i hünerver yok mudur ?
Def'i bidade tekâsülden garez ne, bilmezez,
Derd-i mazlûman sual olmaz mı? mahşer yok mudur?

MAHŞER, inanılmış bir BAŞKA DÜNYA'nın hesap günü olmaktan çok insanların kafasında ve vicdanında idi. Hafız Paşa "— Zulüm görenlerin dertlerini soracak bu dünyada kimse yoksa, ahrette de yok mu?" diyor.. Amma görüyorsunuz ki "ahret" ten önce ve bu seslenişin üzerinden 342 sene sonra Hafız Paşayı minnetle anıyoruz. Görüyoruz ki MAHŞER GÜNÜ'nü beklemeden de sual sorulabiliyormuş !

Anlıyabiliyor musunuz, devrin Hafız Paşaları!.. Anlıyabiliyor musunuz ? — K u t a y .

Trablusgarp, Arap dünyası içinde hususî yeri olan belde idi. Sünnûsîlerin buradaki faaliyeti, İslâmî düşünceleri ve birliği, mezhep ve tarikat farkları ile zedelememişti. İslâmın saf ve bâkir havası hâkimdi. İtalyanlar, ortada hiç bir ciddî ve ahlâkî sebeb olmadan birden taarruza geçmişler, sahilleri işgale başlamışlar, korku yaratmak için de kuvvetli donanmalarıyla kıyıyı insafsızca bombalamışlardı. Bu hareket, hemen hemen bütün İslâm âleminden Trablus'a mücahitleri koşturdu. Osmanlı zabitleri ise, bu akımı teşkilâtlandırdılar ve İtalyanları bozgundan bozguna uğrattılar. Yukardaki klişede ilk günlerde, Urban Şeyhleri ile genç Türk zabitlerini konuşurken görüyoruz.

Yakın tarihimizden meçhul sahifeler

TRABLUSGARP HARP SAHASINDA BİR CİZVİT RAHİBİ

Yazan : Cemal KUTAY

Ne Yunanlıların Girit'e saldırmaları, ne Şarkî Rumeli Vilâyeti imtiyazı altındaki "Prensliği" nden İstiklâlini ilân eden Bulgar Çarı Ferdinand'ın küstahlığı, ne de o uysal siyaseti içinde âniden Bosna - Herseği işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Josef'in ataklığı, hiç birisi, İtalyanın yirmi dört saatlik ültimatomu sonu Batı - Trablus'u işgal etmesi kadar Bab-ı Âli'yi ve bütün ülkeyi derinden yaralamamıştı : Biz, yâni Osmanlı Türkleri, 1854 de Kırım Savaşında safımıza katılan o günün Sardunya Krallığının genişlemiş vârisi İtalyaya cidden DOST idik. İki ülkenin de AKDENİZ'de müşterek men-

faatları, hayat hakları vardı. Bu hak, hayâl dolu, Sezar rolündeki Mussolini'nin Akdenize Mare - Nostrom **(Bizim Deniz)** dediği günlerde bile devam etti. Mustafa Kemal'in ileri görüşü, İtalyanın bu macera sonunda yıkılacağını çok iyi kavramıştır. Ne ibretlidir ki, 1911 de İtalyanlar Batı Trablus'a saldırdığı zaman da en önde koşanlar içinde yine O, Mustafa Kemal vardı.

Yıl 1911.. Ay 23 Eylül.. Gün Perşembe **(Hicrî 4 Şevvâl 1329)**. İtalya, İstanbula yirmi dört saat müddetli bir ültimatom veriyor: Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi DERHAL tahliye edecek, idareyi İtalyaya teslim edecektir: Sebepler, tamamen sudan ve bahane.. Kurdun, kuzuyu yemeye karar vermesinden sonra, bir tarihte kuzunun babasının suyu bulandırmış olduğunu iddia etmesi kadar afakî ve bahane.. Bütün zihinler, şu suali soruyor: İtalya, dört ay evvel Roma'da Osmanlı devletinin büyükelçisi iken, bu makamdan Sadrazamlığa gelmiş İbrahim Hakkı Paşanın, Marki Culyano'dan aldığı teminata rağmen neden bu savaşı göze almıştır? Sebep nedir? Çünkü İtalya da biliyor ki, istediği sadece "iktisadî haklar" ise, Bab-ı Âli bunları vermiye çoktan hazırdır: Çünkü donanmamız YOK gibidir: Sultan Aziz'in, 1876 da, AKDENİZİN İNGİLTEREDEN SONRA İKİNCİ BÜYÜK KUVVETİ olarak bıraktığı Osmanlı Donanması, Sultan Hamid'in otuz üç senelik saltanatı içinde öylesine çürümiye terkedilmiştir ki, 1897 Osmanlı - Yunan savaşında bu donanma, Çanakkale boğazından bile çıkamamıştır. Bütün gemilerin kazanları, olduğu yerde durmaktan çürümüştür. Bir de utanmadan bir tâbir bulunmuştur: **Lenger endâz-ı mehâbet...** Yâni, görene saygı veren şekilde demir atmış!.. Ne çâreki, sırası gelip te, **demirini al da düşman üzerine yürü..** denildiği zaman hiç biri, yosunlarını söküp kıpırdıyacak hâl bulamamıştır. İçlerinde bazılarının YEDİYIL yerinden kıpırdamamaya mecbur bırakıldığını, devrin Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa HATIRAT'ının 15, 21, 36 ncı sahifelerinde hüzünle anlatır. **(Fakat bu zata kimse çıkıp da, bu ihanete neden NAZIR olarak katıldın sormamıştır! Ah, makam hırsları ve kudretlerin elinde iki büklüm olmak haysiyetsizliği ah..).**

Ve, İtalyan donanması Trablusgarp kıyılarına İHRAÇ'a başladığı zaman bu anî beklenmedik taarruz, Bab-ı Âli'nin meçhulü idi. Ne zamana kadar? Birinci Dünya Savaşının ilk senesinde İtalya, Almanya safında **Merkezî Devletler İttifakı** içinde rolüne devam ettiği müddete kadar!.. Hakikatı daha sonra Fransız Başvekili Klemanso ifşa etmiştir: Kendi saklı siyasetlerinin bir SAHNESİ olarak.

ÜÇÜNCÜ NAPOLYONDA ONDÖRDÜNCÜ LUİ VERÂSETİ

Klemanso'nun, İtalyan siyasetinin dönekliğini isbat için ortaya attığı İÇ YÜZ'ün, daha iç taraflarında, Fransız sömürgeciliğinin yüzkarası vardı. Hakikat şuydu: Kendisini, amcası Napolyon Bonapart'tan daha ilerde gören megaloman Üçüncü Napolyon, ardından gidilecek KENDİ BÜYÜĞÜ olarak, Ondördüncü Lui'yi bulmuş ve onun vârisi olabilme hulyası içinde ŞARK MESELESİ'ni istediği yöne çevirmeyi denemiş, Kudüs'teki Hristiyanlığın mukaddes mahallerini, Katoliklik adına ele almak istemiş, Rus Çarı dünya Slavlarının Lideri rolünde iken kendisi de Katoliklik âleminin başbuğluğunu elde etmek için harekete geçmiş, hatta Kırım Savaşına bu gaye ile katılmıştı. Kudüs'e yaptığı tantanalı seyahatın asıl sebebi de bu arzusunu tescil ettirmekti. O tarihte İtalya, hemen hemen tamamen Fransanın maddî manevî hâkimiyeti altında idi ve cismanî devletini kaybetmiş olduğu için de papalık, Katolik Fransa'nın ve siyasetine Katoliklik hâkimiyetini esas olarak benimsemiş tâcidarın zaferine var kudretiyle çalışıyordu. Üçüncü Napolyon'un Avusturyalılara karşı Sulferino zaferinden sonra Akdeniz havzası, Ondördüncü Lui'nin bile erişemediği şekilde Fransız egemenliğine girmişti. Bu şartlar içinde Fransa'nın Trablusgarb'i **bir başka devlete bırakması** elbet de mümkün değildi: Tunus ve Cezayir'i ele geçiren Fransa için, bizim o tarihî ve bedbaht GARP OCAK-

LAR'ımızın SON kalesi Batı Trablus'u da hâkimiyeti altına almak vazgeçilmez gaye oluvermişti.

Vakıa 1911 de ne Üçüncü Napolyon, ne de onun megaloman politikası ortada yoktu: 1870 - 1871 savaşında Prusya, Üçüncü Napolyon Fransasını yıkmış, Almanlar Paris'i dahi ele geçirmişler, Fransa büyük çalkantılar geçirmiş, Almanya millî birliğini gerçekleştirmiş büyük kuvvet olarak Avrupa karasında en kudretli devlet oluvermişti amma, Trablusgarp üzerinde iddia sahibi İKİ devlet vardı: İtalya ve yine de Fransa.. 1908 İkinci Meşrutiyetinden sonra Osmanlı ülkesi üzerindeki ihtiraslar, devletimizin kendisini derleyip toparlamadan birer birer dişlerini gösterince, Roma Paris'ten, Paris Roma'dan endişeli idi: Hangisi daha evvel Trablusgarp'e el atacaktı ?

İşte, İtalya'ya, ELİNİ ÇABUK TUTTURAN asıl sebep, Paris'in aynı işi yapıvermesinden duyduğu endişe idi.

İKİSİNİN DE SİLÂHI AYNI : KATOLİK PROPAGANDASI VE CİZVİT KADROSU

İtalyanın da, Fransanın da, Müslüman ülkelerini elde edebilmek için dayandığı asıl mesned aynı idi: Katolik propagandası ve onun telkin kadrosu olan Cizvitlik!..

Katolikliğin vatanı olan İtalya, Medisi Hanedanının Burbon ve Valuva sülâlelerine mütemadiyen "gelin göndermesi" ile, Fransız Sarayına adetâ hâkim olmuştu. Böylelikle Dördüncü Hanri'den Dokuzuncu Şarl'a kadar olan devre içinde Katolikliğin itizâli olan Protestanlığı kabul etmiş yüzbinlerce masum insanın öldürüldüğü facialar, İtalyada değil de Fransada cereyan etti: LİG adını alan müteassıp tarikat, Katolik Birliğini İtalyada değil, Fransada kurdu. Floransa ve Venedik'in hür havasına karşı, Fransada dinî muharebeler, Katolikliğin liderliğini Papaya rağmen Roma'dan aldı, Parise getirdi ve Ondördüncü Yüzyıl sonundan Ondokuzuncu Yüzyılın birinci yarısına kadar dünyanın dört bucağına, Fransadan CİZVİT MİSYONERLERİ akın etti: Bugün de, Cumhuriyetimiz sınırları içindeki Fransız mektepleri ve büyük şehirlerimizde kalabilmiş Katolik kiliseleri, bu mânevî istilâ devrinin döküntüleridir.

Hıristiyanlık yayılma sahası olarak Osmanlı ülkelerini seçerken, elbetteki, kendileri için en elverişli saha telekki ettikleri yerler içinde geniş ve tenha ARAP ÇÖLLERİ de vardı: Trablusgarp da bunların başında geliyordu: Trablusgarbın stratejik durumu, burasının iç taraflarının dinî inançları, Avrupaca bilinmiyen insanlarla meskûn oluşu, İç-Afrika'ya karadan uzanan tarihî kervan yollarının üzerinde bulunuşu, Cizvitleri daha çok buralara sevketmişti. İşte, bu sohbetimizin dikkatdeğer ve ibretli mevzuunun aslı, böyle bir Cizvit rahibinin **tam bir Sünnûsî şeyhi kıyafeti içinde Trablusgarp harb sahasında geçirdiği macerâ'dır.**

Aradan elli yedi sene geçmiş olmasına rağmen, bugün de dikkat ve alâka ile okunmıya değer olduğu için özetliyerek takdim edeceğim.

TAKMA İSİM, TAKMA HÜVİYET İÇİNDE...

Cizvit rahiplerinin taşıdıkları ve çoğu AZİZLER'den birisinin ismini benimsiyen unvanı ile **Frer Pol** olan ve asıl adı Jorj Dümon isimli Katolik rahibi, 1903 de Batı Trablus'da vazife almış, Arapçayı bütün lehçeleriyle çok iyi öğrenmiş ve aralarında en cesurlarının yaptıkları gibi bir Sünnusî şeyhi kıyafet ve hüviyeti içinde tenhâ ve geniş kıt'anın içerlerine kadar girebilmişti. İslâmiyetin bilgilerini ve ibadet tarzını çok iyi öğrenmiş olmanın rahatlığı içinde hareket eden **Frer Pol**, İtalyanlar, Bingaziye ihraç yapmıya başladıkları zaman, Berka'da bulunuyordu. Geçirdiği senelerin şahsiyeti ve düşünceleri üzerinde nasıl değişiklik yaptığı araştırmıya değer mevzudur ki, Cizvit rahibi, üzerindeki Şeyh Abasını çıkarmak ihtiyacını duymadı ve asıl şahsiyetini belli etmeden mücahitler arasında kaldı: İtalyanlara karşı dövüşen Müslüman mücahitler arasında kalarak...

İtalyanların ihraca başlamalarıyla, İkinci Meşrutiyeti başarmış olan genç Osmanlı Zabitleri, başkalarına ait pasaportlarla Mısır'ı aşarak Trablusgarp topraklarına girmiye başlamışlar ve mücadeleyi teşkilâtlandırmışlardı. **Frer Pol**'un daha sonra, tanınmış İllüstrasyon dergisinde hakikî adı olan Jorj Dümon imzasıyla çıkan "mektup" larından anlaşılıyor ki, kendisi, bu genç zabitlerin bir çoğu ile konuşmuş, hatta onlarla beraber bulunmuştur. Kaderin garip bir cilvesi, **Frer Pol**, Ayn-ı Zerka savaşında, İtalyanlara esir de düşmüştür. Buna rağmen asıl hüviyetini söylememişti. Neden? Kendisi "mektup" larında bu susmayı, **olup bitenleri tamamen görmek ve dünyaya anlatmak** gibi bir neticeye bağlıyorsa da, meselenin bu kadar basit olmadığı ve mânevî tarafının da bulunduğu anlaşılıyor. Kim İmân sahibidir ve kim tuttuğu hakikat yolu ile Allaha daha çok yakındır? Bilinir mi?

Biz, ibretli maceranın bu tarafını **hükmün asıl sahibine** bırakarak "mektuplar" a göz atalım. Şurası kayda değer ki, elbette İllüstrasyon, mektupların sahibinin hakiki hüviyetini biliyordu. Bu sebeple "mektuplar" ın neşri savaş sonrasına ve hatta İtalya ile Fransanın siyasî münasebetlerinin, İtalyanın Almanya safında yer alması ile aydınlığa çıktıktan s o n r a mümkün olabilmiştir. Osmanlı DONANMA mecmuası da bu yayınlanan mektuplardan bazı kısımlarını tercüme etmiş, neşretmiştir. Fakat asıl dikkatdeğer olan tarafı, yâni **Frer Pol** tarafını hiç ele almadan.. 1913 de de başkaca yapmak mümkün olamadığı için..

İkinci Meşrutiyette emeği olan genç Osmanlı zabitleri, değişik kılık ve adlarla Trablusgarb'a aktılar ve ülkenin şanlı müdafaasını başardılar. Frer Pol'un hayranlıkla bahsettiği bu himmetler, bütün cihanda takdir dolu heyecan uyandırmıştı. Yukarıdaki klişede, daha sonra Teşkilât-ı Mahsusada çalışan ve Birinci Dünya Savaşında, Irak cephesinde, başında bulunduğu Osmancık taburunun Şuayyibe harbinde intihar eden Süleyman Askeri Beyi, Trablusgarb'a gittiği HOCA kıyafeti ile görüyoruz.

HİÇ BİR ŞEYİ OLMIYAN İNSANLARIN CESARETİ

"1911, kasım 22, Çarşamba. Bugün İtalyan donanması Bingazi'yi yeniden topa tuttu. Buna neden lüzum gördüler, anlıyamadım: Sahilden, İtalyan gemilerinin atış sahası içinde hiç bir Osmanlı mevzii yoktu. Fakat İtalyanlar, mücahidlerle karşılaşma ihtimallerini tamamen ortadan kaldırmadan ilerlemeyi, ilk günlerdeki kendilerine çok ağıra mal olan mücadelelerin tesiri altında artık düşünemez hale gelmişlerdi.

İlk günlerde buradaki Türk zabitleri, Müşîr İbrahim Paşanın ayrılmasından sonra mahdud sayıda ve daha çok küçük rütbeli idiler. Fakat isimleri bütün havalide şöhret yapmış Jön - Türkler, zannediyorum Mısır yolundan gizlice ge-

çerek akmıya başladılar. Yerli halk, bilhassa Berberîler ve Sünnusîler onlara çok itimad ediyorlardı. Bu gelen Osmanlı zabitlerinin büyük kısmı Avrupada tahsil etmişlerdi. Harb ilmine sahib olmaktan fazla olarak cengâver ve irsiyetinde muhariplik olan bir milletin mümessilleri idiler. Aralarında idim. Nizama riayetkâr oldukları nisbette müşfik, merhametli, fakat otoriter idiler. O dağınık, serazâd, başlarında hiç kimseye alışmamış Urbanı o kadar kısa zaman içinde yetiştirdiler ki, hayret ve takdir etmemek mümkün değildi.

Ben bu zaman içinde, cesaretlerinden başka şeyleri olmıyan insanların neler yapabileceklerine şâhid oldum. Urban'ı kısa zamanda teçhiz eden Türk Zabitleri, ihtiyaçları olan malzemeyi İtalyanlardan iğtinam ettiler. Bu masala benziyen işi nasıl başardılar? Ben, yaşım geçkin olduğu için ön safta değildim ve Şeyh olduğum için daha çok telkinle, cihadın mukaddesliğini anlatma vazifesi ile mükellef idim. Fakat merakım beni, en ileri mevzilere kadar götürdü. Baskınları tercih eden Türkler, İtalyanlara Ayn-ı Zârâ muharebelerinde büyük kayıplar verdirerek insandan çok muhtaç oldukları muhtelif malzemelere sahip olduktan sonra mevzi harblerine de girdiler. İlk haftalarda karşılarında kuvvet bulmamış olan İtalyanlar, Ayn-ı Zârada uğradıkları mağlûbiyetten sonra harb gemilerinin tesir sahası haricinde çok zor ilerliyorlardı. Ben daha başka şeyler görmek hasreti içinde idim. Nitekim bu fırsatı da buldum."

EVLÂD-I YUSUF'LAR ARASINDA

"Osmanlı kumandanlığı, Fizân şimalindeki CEBEL'in sath-ı mâili üzerinde yaşıyan Evlâd-ı Yusuf nezdine bir mümessil Şeyh göndermeye karar vermiş. Bu havaliyi iyi bilenlerden birisi istenilmiş. Kaid Muttâf beni tavsiye etmiş. Memnuniyetle kabul ettim.

Osmanlı kumandanı Enver karargâh olarak kullandığı büyük çadırda beni kabul etti. Yanında tercümanlık yapacak, güzel Arapça bilen siyah gür sakallı, nâfiz bakışlı bir zabit vardı. Fakat konuşmalarımıza zaman zaman iştirâk eden Enver Beyin de Arapçayı anladığını, bir hata yapmamak endişesiyle tercüman bulundurduğu anladım. Orta boylu, zarif endâmlı, müessir sesi olan, az konuşan, sözleri emir mâhiyetini taşıyan bir zattı. Oranın şartlarına rağmen üniforması tertemizdi. Elinde gümüş savatlı bir kamçı vardı.

Benî Yusuf, kalabalık bir kabile idi ve cengâverlikleriyle şöhret bulmuştu. Trablusgarp halkı, münhasıran Arap değildir. Aralarında vaktiyle GARP OCAKLARI adını aldıkları Osmanlı hâkimiyetine geçiş zamanında gelmiş ve yerleşmiş Türkler vardır. Hatta bir zamanlar buraya, Anadoludan kadîm Türk aileleri getirilmiş, sahile yerleştirilmiş. Bunların çehreleri bile ayrı hususiyetler taşıyor. Büyük Osmanlı denizcisi Turgut Reis (Dragot) da Trablusgarp topraklarında yatıyor.

Osmanlı kumandanı, Benî Yusuf Şeyhine hitâben yazılmış bir mektubunu bana verdi. Bu mektup kalın beyaz parşömen üzerine sülüs hat ile yazılmış ve imza kırmızı laal mürekkeple atılarak üzerine altın rıh dökülmüştü.

Yolum uzun, tenhâ ve tehlikeli idi. Altımda cins Hecîn, vakit kaybetmeden yola çıktım. Gece - gündüz giderek on bir menzilde Fezzân'a varabilecektim."

Gelecek sayıda

- **Benî Yusuf mücahitleriyle Berka'ya dönüş.**
- **Harbin kaderi Osmanlılar lehine dönüyor.**
- **Mebus Ferhat Beyle ön saflarda.**
- **Esaret ve idama mahkûmiyet.**
- **Salib-i Ahmer'in müdahalesi.**
- **Şövalye millet ve sahte medeniyetçiler.**
- **Galiblerle mağlûblar nasıl yer değiştirir ?**

Eski düğünlerimizde, koltuktan bir gün evvel kız evinde tertiplenmesi âdet olan ve konu - komşuların iştiraki ile sabahlara kadar devam eden bir "kına gecesi" âlemi.

Eski cemiyet hayatımızda

NIKÂHLAR ve DÜĞÜNLER

Yazan : Cemaleddin Server REVNAKOĞLU

Cumhuriyet inkılâbı ile beraber tarihe intikal eden eski âdetlerimizden biri de, evlenme usûlleri idi.

Evlenecek erkek veya kadın, Şer'i ve Nizamî bir takıntısı olmadığı takdirde, mahallenin umur-u hususâtına bakan, İmam Efendiye (1) müracaat eder, ondan "evlenme ilm-ü haberi" alırdı ve kendisine gümüş beş kuruş verirdi. Bunu, doğruca o bölgenin "Mahkeme-i Şeriyesi Kadılığı" na götürürdü. Orada gereken işlem, hemen yapılır, "İzinname" si yazılarak eline verilir ve tekrar İmam Efendiye getirirdi.

Bütün hazırlıklar tamam olunca nikâh ve düğün, hepsi aynı günde yapılabilirdi. Eğer Şer'i veya Nizamî bir engeli olduğunda şüphe edilirse, talip veya talibenin (evlenmek istiyen erkek veya

(1) **Bunlara "Mahalle İmamı" denilirdi. Mahalle camiinin İmamlık, Hatiplik ve Mütevellilik vazifeleri de ekseriyetle üzerinde bulunurdu.**

kadının) geçmişteki durumu, daha önce hangi mahallelerde oturdu ise, oranın "Hey'et-i İhtiyariye" sine (2) ve imamlarına sorularak "hüsn-i hal ilm-ü haberi" (iyi hal kâğıdı) istenirdi. Buradan gelen ilm-ü haber, muvafık şekilde yazıldı ise, düğün hazırlıklarına geçilirdi. Düğünler, mutlaka evlerde yapılırdı ve perşembe günü olurdu. Buna "Velime Cem'iyyeti" denilirdi. Düğün sahibi, eşini - dostunu düğüne davet eder, akşam yemeği verir, içkili, içkisiz saz fasılları yapılırdı (çalgı çalar, çengi oynardı). Mahallenin hemen bütün delikanlısı, güzel seslisi düğünün ceng-ü çeğasına, canla başla iştirak ederler, türlü oyunlar oynarlar, bilhassa çok kıvrak, oynak an'anevî eski bir oyun olsun "Kabadan Bahriye Çiftetellisi" nde, figür ve ritim bakımından çok dikkate şayan büyük bir maharet ve muvaffakiyet gösterirlerdi. Bazen birkaç kişinin iştiraki ile karşılıklı olarak oynanırken, başlarına koydukları su dolu bardağı - bilhassa göbek atarken - dökmeden, düşürmeden oyunlarına devam etmeleri, o devrin rindane neş'eli delikanlılarına mahsus, hayret uyandırıcı hünerlerden sayılırdı. Bunu yapamayan civar komşular ve davetli gelenler, hiç değilse düğünde sandalya taşımak, misafirleri karşılamak veya uğurlamak, sofrada ekmek dilimlemek, istiyene su vermek, sofradan kalkanlara ellerini yıkamaları için leğen, ibrik ve havlu tutmak gibi ufak tefek hizmetlerden birine, behemehal katılırlardı.

Bir gece önce de, kızın evinde "Kına Gecesi" yapılırdı. Gelinin parmaklarına kına koyarlardı. Saz, söz, türlü oyunlar ve eğlenceler, vur patlasın, çal oynasın sabahlara kadar sürüp giderdi.

Muhafazakâr tabaka, söz ve oyun yerine Mevlid-i Saadet okuturdu. Anadolunun bazı yerlerinde, hâlâ akşam yemeğinden sonra damad, gerdeğe gireceği vakit, evde Mevlid okuturlar. Bize kalırsa, bu âdet pek yerinde değildir. Zira Mevlid-i Şerif, düğünden ziyade doğuma yakışır. Hele ölüye okumak, büsbütün yersiz ve mânâsızdır. Fakat bu hatâ, bizde ve zamanımızda "ahval-i tabiiyye" haline getirilmiş bulunuyor. Çünkü âdet ile ibadeti, henüz birbirinden ayırmış değiliz.

NİKÂHTAN ÖNCE

Mahkeme-i Şer'iyye Kadılığından mahalle İmamı Efendiye gelen izinname, ekseriyetle şu şekilde kaleme alınır ve mutlaka Ta'lîk yazı ile yazılırdı. Meselâ:

Eyyub Kadılığından İslâmbey Mahallesi İmam Efendiye :

Tarafınızdan vürûd eden 18 Rabiulevvel 1325 tarihli ilm-ü haberde zikrolunan Eyyub'de, Düğmeciler Mahallesinde, Bıçakçı sokağında Hasibe ibnet Abdullah'ın, talibi bulunan yine İslâmbey mahallesinde, Bağçe çıkmazı sokağında, 9 numaralı hanede sâkin Ömer İbn-i Hasen'e, - bir manii Şer'isi ve Nizamîsi yoğ ise - akidlerini icra edesiz vesselâm..

(Kadının zâti mührü)

Nikâhtan önce her iki taraf için vekâlet alınırdı, ve şöyle olurdu.

Kızın veya kadının bulunduğu evin kapısına, vekil olacak zat, bizzat giderdi :

"— Hasibe Hanım aşağıya gelsin." derdi. Hasibe Hanımı şahsen görür ve derdi ki :

"— Kızım, - yaşlı ise - Hemşire Hanım, senin talibin bulunan Ömer ibn-i Hasen ile evlenmen için - meselâ - 5001 kuruş mehr-i müeccel (3) ve 5000 ku-

---

(2) Mahallenin "Hey'et-i İhtiyariye" si, Muhtar-ı Evvel, Muhtar-ı Sânî'den ve üç âzadan terekküb ederdi. Bunlar mahalle halkı tarafından seçilirlerdi. Başlarında "Mahalle İmamı" bulunurdu. Bunların yazdığı "ilm-ü haber" lerin muteber sayılması için hepsinin sıra ile mühürlemesi şarttı.

İçlerinden biri bulunmazsa, "İhtiyat Âza" denilen diğer arkadaşlarından birisi ona vekâlet ederdi.

(3) Nikâhın feshinde (kadın boşandığı vakit) kendisine, yahud vefatından sonra veresesine (mirasçılarına) verilecek paradır ki, miktarı nikâhın akdi sırasında tayin edilirdi; bu bir nevi" Nikâh Akçesi" idi;

"Mihr-i Bâkî" de denilirdi .

ruş mehr-i muaccele (4) ile vekilin olayın mı?"

Kız, **"Evet olunuz efendim."** derdi. Utancından bir şey söyliyemez ise, sorular tekrar edilir. Üçüncüde kız yine susarsa, ve sıkıldığı halinden anlaşılırsa, hükmen **söylemiş ve kabul etmiş** sayılırdı. Erkek için de aynı şey yapılırdı.

Bu şekilde vekâlet alınırken, vekilin yanında iki de şahit bulunurdu. Eğer nikâhta asaleten oturuluyorsa, bu teklife bittabi lûzum kalmazdı.

Esnây-i akidde (nikâh kıyılırken) İmam Efendiden başka erkek ve kadın namına birer vekil ve ikişer de şahit bulunurdu. En azı altı kişiden teşekkül eden bu heyete bekârlar alınmazdı. Heyete dahil olan kimsenin başından mutlaka nikâh geçmesi şart koşulmuştu. İstenilirse, iki taraf da asaleten oturabilirdi; o takdirde vekâlet vazifesi yapılmazdı. O zaman kız, İmam Efendinin sağına, erkek soluna otururdu. Vekiller için de, aynı şekilde hareket edilirdi. Vekiller, kız ve erkek tarafının akrabası veya yakın ahbabları arasından seçilirlerdi. Kız veya kadını bizzat görmek suretile ve yukarıda söylediğimiz gibi, iki şahidin huzurunda görüşerek vekilliklerini alırlardı.

Nikâhta bulunacak herkesin namaz abdesti ile bulunması, kat'i surette şarttı. Namaza girer gibi taze abdest alınırdı. Otururken eller dizlerin üzerine konulurdu. Parmakların arası açık tutulurdu ve kat'iyyen konuşulmazdı. Orada bulunan bütün misafirler, davetli ve ziyaretçi herkes, nikâh merasiminin devamı müddetince aynı şekilde hareket etmiye mecbur idiler. Bu şekilde sükût ve edeble nikâhın kıyılması beklenirken, İmam Efendi, - Şeyh'in Tekkede Meydan açması ve Zikre başlaması gibi, - İstiğfâr'a girerdi. Üç beş defa bir ağızdan İstiğfâr edilir; **"Estağfirullah, Estağfirullah, Estağfirullah"** denilir ve sonra İmam Efendi "Euzü Besmele" yi çeker, oturduğu yerden hâziruna hitab eder bir tarzda ve edada şu hutbeyi okurdu :

Elhamdülillâh, Elhamdülillâh, Elhamdülillâh
Nahmeduhû ve nesta'inihu ve nestağfiruhu

HAZIRLIK **Eski düğün hazırlıkları arasında başlık, ağırlık ve çeyiz takımlarının düzenlenmesi için günlerce önceden yapılan çarşı - pazar alışverişleri mühim bir yer tutardı. Yukarıdaki klişede, Kapalı Çarşı'da bu alış - verişin bir safhası görülmektedir.**

Ve neuzü billâhi min şurûr-i enfüsena
Ve min seyyiati a'mâlinâ
Men yehdihillâhü felâ mudillelehû
Ve men yudlil felâ Hadiye lehû

Ve neşhedü en lâilâhe illâllâh
Vahdehu lâ şerike lehû velâ nazire lehû

Ve misâ'le lehû
Ve neşhedü enne seyyidina ve Nebiyyina
Muhammeden abdühû ve Resulûhû!..

Okunması mutad olan diğer hutbelerden biri de şöyleydi :

(4) **Esnay-i âkidde (nikâh kıyılırken) damad tarafından kıza verilen bir miktar para, mal, mücevher ve ev eşyası gibi şeylerdir ki, "Ağırlık" namı verilirdi. Damadın yaptığı gelinlik oda döşemesi, çeyiz takımları da "Mehr-i Muaccel" den sayılırdı.**

Elhamdülillâh el muizzü bicelâ lihi
El münferid-ü bi ifdâ lihi
El ebediyyül ebed el vahid-ül ehad
El ferd-üs samed ellezî lem yelid
Velem yûled velemye künlehu kûfüven ehad
Ve neşhedü en lâ ilâhe illâllah...

Bunlardan sonra "Kaalâllahü Teâlâ fî kitabihil kerîm" ilâvesile, Euzü Besmeleyi çeker, nikâha dair hususlardan bahseden şu âyet-i kerimeyi tilâvet eylerdi : **Ve enkihul eyâmâ minküm ves salihîne min ibâdiküm ve İmâiküm en yekûnu fukarâe yuğnihümül-lâh-ü min fadlih-i vallahü vâsi'um alîm.**

Yahud yine nikâh ve izdivacın lûzumu ile alâkalı ve tavsiyeli şu âyet-i celîle okunurdu :

Yâ eyyühennas sütteku rabbeküm-üllezi halekaküm min nefsin vahidetin ve haleka minha zevceha ve besse fihima ricalen kesiren ve nisââ.

Vettekullahe hellezi teşaelûne bihi vel erham.
İnnallahe kâne aleyküm rakîbâ (Sadakallahül âzim).

Arkasından şu Hâdis-i Şerifi ilâve ederdi :

An ebi Eyyubel Ensarî Radıyallahü anh
Ennehû kaal; kale Resulullah sallâllâhü aleyhi ve âlihî vesellem.
Erbaa min sünenil mürselin:
El hayaü, vetteattur (koku sürünmek) **vennikâhü, vessivâk** (misvak kullanmak).
Sadakan Nebi Sallâllahü Tealâ aleyhi ve âlihi vesellem.

İMAM EFENDİNİN, İKİ TARAFDAN SÖZ ALMASI

Bunlar, usûl ve âdabı ile okunup bittikten sonra, İmam Efendi sağındaki kıza veya kızın vekili olan zata dönerek sorar :

"— Allahü Tealânın rızay-ı şerifi, Peygamberimiz Efendimiz Muhammed Mustafa Sallallahü Tealâ aleyhi ve âlihi vesellem hazretlerinin sünnet-i seniyyeleri ve mezhebde imamımız İmam-ı Âzam Ebu Hanife Hazretlerinin ta'lim ve içtihadları üzerine, tarafımdan vekili bulunduğunuz Hasibe ibneti Abdullah'ı talibiniz bulunan Ömer ibn-i Hasen'e 5001 kuruş mehr-i müeccel ve 5000 kuruş mehr-i muaccel ile ve hâzirunun şehadetleri ile bilvekâle (vekâleten) tezviç ettiniz mi?"

Kızın vekili :

"— Evet efendim, bilvekâle tezevvüç ettim." diye cevap verir. Kızın kendisi bulunursa, doğrudan doğruya **"tezevvüç ettim"** derdi.

İmam Efendi bu defa erkeğin tarafına döner :

"— Siz dahi, tarafımdan vekili bulunduğunuz Ömer İbn-i Hasen'e talibesi bulunan Hasibe İbneti Abdullah'ı, 5001 kuruş mehr-i müeccel ve 5000 kuruş mehr-i muaccel ile hâzır-ı bilmeclis olan zevat-ı kîramın şehadetleri ile bilvekâle tezevvüç ettiniz mi?"

Erkek vekili :

"— Evet, bilvekâle tezevvüç ettim." cevabını verirdi.

Bu sorular iki taraf arasındaki anlaşmaya göre şöyle de özelenebilirdi :

"— 5001 kuruş mehr-i müeccel ve beynehümada mukarrer olan muaccele ile ve hâzirun şehadeti ile bilvekâle tezviç veya tezevvüç eylediniz mi?"

İmam Efendi, bunların cevaplarını bu şekilde ayrı ayrı aldıktan sonra :

"— Ben dahi bu şerait-i mezkûre ve ahkâm-ı mesnuneye imtisalen Cenab-ı Hakk'ın emr-i şerifi, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin kavl-i saadetleri ve İmamımız İmam-ı Âzam Hazretlerinin mezheb ve içtihadları üzerine akd-i nikâh eyledim." derdi.

Arkasından Aşr-ı Şerif okunur, kısa bir dua edilirdi. Vekiller, evvelâ İmam Efendinin, sonra aile büyüklerinin ellerini öperler, hâzirun ile de müsafahada bulunurlardı (Tebrikleşirlerdi). Herkes biribirini sevinçle kutlardı.

Gelecek Sayıda

- **Koltuk ve düğün.**
- **Güvey namazı.**
- **Damadın yumruklanması.**
- **Zifaf gecesi.**

Doğu - Batı Medeniyeti kavgaları içinde bir vezir

Alemdar Mustafa Paşa

Yazan : Ziya HANHAN

Alemdar Mustafa Paşa.

Onsekizinci Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunun iç ve dış zorlamalarıyla sallandığı bir devirdir. Dışarda Fransa, Avusturya, Rusya, İngiltere devletleriyle, içerde Yeniçeri zorbaları ve İlmiye dedikleri - sözde - din adamları, kendi çıkarları uğruna, büyük ve satvetli bir devletin yıkılması için elden geldiğince gayret sarfediyorlardı. O günlerin siyasî ve askerî durumunu kısaca gözden geçirmek için önce dış olayları ele alalım :

Büyük kumandan veya büyük macera adamı olduğu hâlâ tartışılan, Korsikalı General Napoleon, ilk fütühat tecrübesini bir Osmanlı Eyaleti olan Mısır'da yapmış ve Akkâ Muhafızı Cezzar Ahmet Paşadan yediği silleden sonra geri çekilerek vatanına dönmüştü. Korsikalı General, imparator ilân edildikten sonra (18 Mayıs 1804) Türklerle iyi münasebetler kurma gösterilerine başlayacaktır. İmparator Bonapart'ın bu gösterileri, bir Fransız - Osmanlı dostluğundan ziyade, bir Osmanlı - Rus, Osmanlı - İngiliz, Osmanlı - Avusturya düşmanlığını hazırlamak için girişilen siyasî bir manevradan başka birşey değildi.

Avusturya - Türk münasebetleri ise, tâ Onyedinci Yüzyıldanberi bozuktu. Sınır çarpışmaları, kısa aralıklarla devam edip geliyordu.

Ruslara gelince : Deli Petro'nun vasiyetnamesini harfi harfine uygulamak kararında bulunan bu devlet, kendi milliyetine mensup olduğu için Slavları, kendi dinine bağlı olduğu için Ortodoksları himaye eder görünüyordu. Türklerin hâkimiyeti altında ise, Sırplar, Bulgarlar, Hırvatlar, Çekler, Slovenler gibi Slav soyundan gelme milyonlar olduğu gibi, Rumlar, bir kısım Bulgarlar ve Rumenler gibi, çok sayıda Ortodokslar bulunmaktaydı. Rusların takındığı tavır, Osmanlı - Moskoflu arasında tükenmez bir savaş sebebiydi.

İngiltere ise, işi daha ileri götürmüş, Donanma Baş Lord'u Amiral Sir Duck Worth (Dük Vort) komutasında kuvvetli bir filosunu İstanbul'a göndererek, şehri zapta kalkışmıştı.

ONSEKİZİNCİ YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA İÇ DURUM

Dıştaki durum böyle iken, iç durum daha da kötü idi. Bozulan, çürüyen Yeniçeri Ocağı, düşman karşısında ürkek,

korkak fakat, Osmanlı teb'asına karşı zalim, amansız ve gaddardı. Sınır boylarında küçük düşman kuvvetlerinin önünden hayasızca kaçan zorbalar, İstanbul'a gelince birer kahraman kesiliyor, fakir ve biçare halkı insafsızca soyuyordu. Bunlar, Koca Sekbanbaşı'nın tabirince : **"— Bıyıklarını balta kesmez bir alay baldırı çıplak makulesi"** idi.

İlmiye Sınıfı denilen cahil ve yobazlara gelince, bunlar, alabildiğine din ticaretiyle meşguldu. Sıkıştıkları vakit : **"Din elden gidiyor, Şeriat kalkıyor"** feryadıyla masum halkı ayaklandırıp payitahtın içini mezbahaya çevirmesini ve bu arada kendi çıkarlarını sağlamasını pek iyi biliyorlardı. Bu yobazların çalışması hakkında bir fikir vermek için iki örnek kaydetmeyi yerinde buluyoruz :

Üsküdarda, zengin bir hamamcıdan haraç almağa giden Yeniçerilerin başına tuhaf bir hal geldi. Kurnaz bir kişi olan zengin hamamcı, Yeniçerilerin para istemesi karşısında :

"— Ey Müslümanlar, ne durursunuz. Din elden gidiyor, bu zalimler Allah'tan utanmazlar, Peygamberden korkmazlar. Müslüman olan yetişsin." diye feryadı basınca, bütün Üsküdar halkı taşlarla, sopalarla ortaya atılıyor, Yeniçerileri iyice hırpalayıp ikisini öldürüyorlardı. Burada bahis konusu olan sadece zengin hamamcının soyulması meselesidir. Fakat, Üsküdarlıları ayaklandırmak için **"— Din elden gidiyor, Müslüman yok mu?"** diye feryadı basmak, her işi çözümlemeğe yetiyordu.

Öte yandan, zorbalar Sultan Selim'e karşı ayaklandıkları zaman ayni silâhı kullanıyorlardı :

"— Derneğimize katılmayanların karısı boş, kendileri kâfirdir!"

Buradaki, **"karısı boş"** deyimi, nikâhı sahih değil, anlamına gelmektedir.

İşte o günlerin panoraması böyleydi.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA KİMDİR ?

Rusçuk şehrinde, 1750 yılında, Yeniçeri Hasan Ağa'nın bir erkek evlâdı dünyaya geldi ve bebeğe Mustafa adı kondu.

Yeniçeri Hasan Ağa, Rusçuk yakınlarında dört köye sahip bir **"Tımarlu"** idi. Hali vakti yerindeydi. Kasabada hatırı sayılır, sözü dinlenirdi.

1750 lerde Osmanlı - Avusturya, Osmanlı - Rus savaşları sürüp gidiyordu. Taraflar, bir yılı sulh ve sükûn içinde geçirse de, ertesi yıl yeni bir savaş başlıyordu.

Küçük Mustafa, böyle bir hava içinde büyüdü. Batıya doğru saldıran ordular, doğuya doğru çekilen ordular, birbirini izliyordu. Mustafa ilk savaşa 16 yaşında iken katıldı.

1768 Osmanlı - Rus savaşında büyük yararlıkları görüldü. Daha on sekiz yaşındayken Ordu Bayraktarı oldu. Genç Mustafa Ağa'nın **Alemdar lâkabı** buradan gelir.

Harp bitince, çiftliğine çekildi. Babasından kalma büyük topraklara sahipti. Bir süre tarımla ve hayvancılıkla uğraştı. Aslında babadan zengindi. Kendi gayretiyle varlığını daha da arttırdı; Rusçuk şehrinde mevki ve söz sahibi oldu.

O zamanlarda, zengin kişilerin **Kapı Halkı** beslemeleri usuldendi. Yâni, hali vakti yerinde olanlar ücret karşılığında yaya ve atlı asker besler, bunlara **Kapı Halkı** denilirdi. Bayraktar Mustafa Ağa hemen hemen Rusçuk'un en zengin adamı olduğu için, maiyetinde kalabalık bir asker topluluğu vardı. İstanbul Hükûmeti, Alemdardan faydalanmak istedi, kendisine Hezargrat Muhafızlığını verdi.

Bayraktar Mustafa Ağa, cesareti ve Kapısı Halkı üzerinde kurduğu disiplini ile Hezargarat'ta, asayişi çabucak tesis etti. Buradaki kısa idaresi zamanında Hezargrat, tarihteki en rahat ve en müreffeh devrini yaşamıştır.

Ne var ki, Merkez, yâni İstanbul, bir kişinin fazla kuvvetlenmesine, fazla nüfuz sahibi olmasına karşıydı. Anadoluda Cebbar Zadeler, Karaosmanoğulları, Mısır'da Kavalalı Hanedanı, Rumeli'de Pazvant Oğulları ve Tepedelenliler bir parça nüfuz ve kuvvet sahibi olunca, Merkez'e karşı baş kaldırmıştı. Mustafa Ağa ise, Hezergratta gün geçtikçe kuvvetleniyordu. Bunun icabı düşünülmeliydi. Bu mülâhaza ile O'nu Rusçuk Âyanlığına tayin ettiler. Bu davranış,

SON GÜNLERİ.. **Osmanlı İmparatorluğunun yükselmesinde en şerefli hissesi bulunan Yeniçeri Ocağı, zamanla tefessüh etmiş, düşman karşısında ürkek, kendi teb'asına karşı zalim ve gaddar bir hal almıştı. Ondokuzuncu Yüzyılın başları, Yeniçeri rezaletlerinin ayyuka çıktığı, Ocağın mukadder âkıbetine doğru hızla koştuğu bir devirdir. Klişemiz, son günlerinde bir yeniçeri isyanı ve yağmasını göstermektedir.**

yanlış bir hesaba dayanıyordu. Zira, Rus çuk, Mustafa Ağa'nın kendi memleketiydi. Orada daha çok taraftar bulabilir, daha fazla nüfuz sağlardı.

Nitekim öyle oldu. Her geçen gün nüfuzu ve kuvvetli biraz daha arttı.

Bu çağ, İstanbulda "Batıya Dönüş Çağı" dır. Üçüncü Selim, kültürüyle, san'atıyla, idaresiyle batıya yönelme kararı almış, bunun uygulanmasına geçmişti. Bu hareketin içinde, hatta başında, "Orduyu Islah Projesi" vardı. Bir işe yaramadıkları, bundan sonra da yaramıyacakları anlaşılan Yeniçeri düzeni kaldırılacak, yerine **Nizam-ı Cedit** diye adlandırılan yeni düzen getirilecekti.

Bayraktar Mustafa Ağa'nın babası eski bir yeniçeri idi. Gerçi kendisi resmen ocağa girmemişti ama, içinde Yeniçeriliğe karşı bir yakınlık duyuyordu. Bu münasebetle, Yeniçerilerin Nizam-ı Cedit'e karşı giriştikleri isyan hareketini destekledi. Onlara yardım bile etti.

Ne var ki, yaradılıştan saf ve temiz bir adamdı. Desteklediği Yeniçeri'lerin işe yaramaz olduğunu anlayınca, bu davranışından vaz geçti. Sarayın ve Üçüncü Selim'in sadık ve işe yarar adamları sırasına girdi. Bu müşahedeyi O'na, Ruslarla yapılan bir savaş vermişti. Yeniçeriler bu savaşta zerrece başarı gösterememişler, az ve zayıf Rus kuvvetleri karşısında toplarını, kazanlarını bırakarak kaçışmışlardı. Alem-

dar, İstanbul'a sadakatını bildirince, yeniden göze girdi. Kendisine **Vezaret** rütbesiyle birlikte Tuna Muhafızlığı verildi. Yeni unvanı, **Tuna Yalı Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa** idi. Biraz uzunca olan bu unvanın geniş selâhiyetleri de vardı. Ruslar gelmiş, Tuna kıyısına dayanmıştı. Bir "başı bozuk" güruhundan ibaret olan Yeniçerilere bel bağlamaksızın Tuna hattını Ruslara karşı kendi imkân, vasıta ve kuvvetleriyle muhafaza edecekti.

İSTANBUL'UN AHVALİ

Alemdar Mustafa Paşa, Tuna boylarında güçlü hasmı Rusya ile pençe pençeye gelirken, İstanbul'da türlü entrikalar dönmekteydi. Sultan Selim, adının ifadesinden daha selim, daha merhametli bir padişahtı. Yeniliği, Batılılaşmayı bütün yüreğiyle istiyor ve destekliyordu. Ne çare ki, karşısında iki büyük tutucu kuvvet vardı : Yeniçeri zorbaları ve cahil, bencil, çıkarcı -sözde- din simsarları... Yobazlar, Selim adlı, selim tabiatlı Padişahın tam karşısındaydı. Sultan Selim, musikişinas bir Padişahtı. Güzel ney çalar, zarif eserler bestelerdi. Yobaz'ın indinde saz çalmak, musiki ile meşgul olmak bir nevi gâvurluktu, dinsizlikti.

Bu kara kuvvete bir de Yeniçeri zorbaları katılınca, Başkent'in havası alabildiğine ağırlaştı. Sınırlarda bozgun üstüne bozgun veren ağalar, suçu, mesuliyeti başkalarının üstüne atıyorlardı. Meselâ :

"— Biz iyi dövüşüyorduk ama, ne yapalım, Padişah memleketi Moskof Gâvuruna satmış."

Veya :

"— Bunca küffâr kalesi eskiden din gayretile alınırdı. Şimdi din iman kalmadı ki... Padişah sazında, sözünde, işretinde. Bu gidişle "evveli Şam, ahırı Şam.." Mehdi zuhur edeceği günler yakındır" gibilerden bahanelerle halkı zehirliyorlardı.

Osmanlı tarihçileri, o günlerde Kaptan Paşanın bilgisizliği ve beceriksizliği yüzünden kaybedilen bir Deniz Muharebesinin bütün suçunu Şermet Bey adında bilgili, cesur bir kaptanın omuzuna yükliyerek, biçare Şermet Beyin idamını acı acı hikâye ederler.

Gerçi İstanbul'da namuslu adamlar, yurt gayreti çeken insanlar yok değildi. Fakat, bunlar o kadar azınlıktaydı ki, ötekilerin arasında kaybolup gidiyorlardı.

İKİYE AYRILAN KUVVET

İstanbuldaki İdare ve Saray adamları, "hayır" ve "şer" kuvveti olarak ikiye bölünmüştü. Şer safında olanlar, Sultan Selim'i istemiyor, yerine Dördüncü Mustafayı getirmek için çalışıyordu. Bunların arasında Arap Vezir Ağa, Fettah Ağa, Sadaret Kaymakamı (Başbakan Vekili) Tayyar Paşa, Şeyhülislâm Ataullah Efendi (Topal Müftü adıyla anılırdı), Aygır İmam adıyla şöhret yapan Hafız Ahmet ve başkaları bulunuyordu. Bütün bunların himayesini ise, "Çelebi Paşa" adıyla tanınan Sadrıâzam Mustafa Paşa üzerine almıştı.

Hayır kuvvetleri, yâni Sultan Selim taraflısı olup batılaşma hareketini yürütmek istiyenler de şunlardı :

Moralı Osman Efendi, Behiç Efendi, Refik Efendi, Ramiz Efendi (Sonradan Ramiz Paşa), Galip Efendi, Tahsin Efendi, Seyit Efendi ve daha başkaları.

Bu isimlerini saydığımız zevat, bir süre sonra birer bahane ile Rusçuk'a Alemdar Mustafa Paşanın yanına kaçacak ve tarihte **"RUSÇUK YÂRANI"** adını alan siyasî kurmay heyetini teşkil edecektir.

"FİTNE" NİN BAŞLANGICI

Bir Cuma Selâmlığında, Sultan Selim, Sekbanbaşı Arif Ağaya şöyle bir soru sordu :

"— Ne dersin Ağa, Ordu Rus savaşına gitti, İstanbul boş kaldı. Acaba, karakollara üçer beşer Nizam-ı Cedit askeri koysak iyi olur mu?"

Arif Ağa şu sinsi karşılığı verdi :

"— Ferman Padişahımındır. Ancak, ben burada bir vekil kulunuzum. Durumu Yeniçeri Ağasına yazayım."

Bu kaypak cevaptan kuşkulanan Padişah :

"— Hayır, hayır, dedi. Kalsın sakın yazma."

Bu vakadan sonra ikinci bir hadise oldu : Karaman Valiliğine tayin edilen Ragıp Paşa, memuriyetine gitmek üzre Üsküdar'a geçerken bir dedikodu yayıldı : Güya, Ragıp Paşa, Nizam-ı Cedit çalışmalarında bulunacakmış.

Ağızdan ağıza dolaşan, dolaştıkça büyüyen bu rivayetler, fitnenin başlangıcını teşkil etti. Kabakçı Mustafa ve Boğaz yamakları ayaklandı. İsyancılar gene din perdesi altına sığınmışlardı. Şöyle bağırıyorlardı :

"— Ya İbadullah! (Ey Tanrının kulları) **Bizim meramımız Nizam-ı Cedit belâsını kaldırmak, şeriatı yerleştirmektir. Müslüman olanlar sancağımız altına gelsin."**

Ve bu azgın kuvvet, sayısız başlar alıp kanlar döktükten, "İbadullah" diye safına çağırdığı Müslüman halkı soyup ırzlarını payimal ettikten sonra, Sultan Selimi tahtından indirdi. Yerine Sultan Dördüncü Mustafayı iclâs etti.

Osmanlı tarihi, bir defa daha karanlık ve buhranlı bir devreye girmiş oluyordu.

Gelecek Sayıda

- **Rusçuk'ta Hazırlanan Plân,**
- **Alemdar İstanbul'da,**
- **Saraydaki Kanlı Oyun,**
- **İhtilâllerin kaderi,**
- **Acı Son.**

Reklâm, işlerinizi saat gibi yürütür

REKLÂM VE TANITMA FAALİYETLERİNİZİ
yurt içinde ve dışında
EN ETKİLİ VE EN İSRAFSIZ ŞEKİLDE YÜRÜTMEK İÇİN
Kurumumuz hizmetlerinden faydalanınız

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01. İstanbul

ORTA ANADOLU LİNYİTLERİ İŞLETMESİ
BEYPAZARI

TKİ Orta Anadolu Linyitleri İşletmesinin, Nallıhan İlçesi hudutları dahilindeki Çayırhan Linyitleri dumanı, çok az, temiz ve depolama sırasında parçalanmayan ideal bir yakıttır.

Bu kömürün işyerinden veya Kömür Satış ve Tevzi Müessesesi (KST) Ankara deposundan eve teslim fiatları, simdiye kadar satılmış olan linyit kömürlerinin en ucuzudur ve her zaman için temini mümkündür.

Sayın Ankara ve cıvarı halkına bu yakıtı kullanmalarını tavsiye ederiz.

SİPARİŞ ADRESİ :

KST MÜESSESESİ
İnkılâp Sokak No 17
YENİŞEHİR/ANKARA

TEL. : 11 10 01
12 39 09

(Basın : 60175)

(Basın : 60217 - A - 21634)

Bizanslıların zafer sembolü

Arkadios Sütunu

YAZAN : ERDEM YÜCEL

Bizanslılar, İmparatorlarının isimlerine veya kazandıkları bir zaferi kendilerinden sonra gelecek nesillere tanıtmak amacıyla, İstanbul'un değişik yerlerine, özellikle meydanlara sütun şeklinde anıtlar dikmişlerdir. Genellikle bunlar, günümüze oldukça iyi bir durum da gelmiş olmasına rağmen, bazısının sadece yerini ve ismini bilebilmekteyiz.

Bu anıtlardan Arkadios sütunu, Bizans devri İstanbul'unda bir forumun ortasında bulunuyordu. Sütun, İstanbul'un kurulduğu yedi tepeden, şehrin güney - batı köşesindeki Xerolofos'un (Kserelofos) üzerinde idi. Eremya Çelebi'den öğrendiğimize göre, bu tepeye kuru toprağından dolayı Bizanslılar "Kurutepe" anlamına gelen "Xerolophos" ismini vermişlerdi. (1).

Arkadios sütununun bulunduğu meydan, "Forum Arcadii" olarak tanınmış, Beşinci Yüzyılda kısa bir süre için "Forum Teodosiacum" olmuşsa da, sonraları yeniden eski ismi ile anılmıştır.

"Arkadios sütunu, eski metinlerden ve bilhassa tarihçi Teofanes'den öğrenildiğine göre, 403 yılında Doğu Roma devletinin ilk İmparatoru Arkadios (Arcadius) (imp. 395 - 408) tarafından, babasının ve kendisinin barbarlara karşı zaferlerini tebcilen inşa ettirilmeğe başlanmıştı. Glycas ve Marcelliuns'a göre bu sütunun tamamlanması, Arkadios'un oğlu Teodosios II'ye (imp. 408 - 450) müyesser olmuştur. Bu imparator, sütununun üzerine babası Arcadios'un bir heykelini koydurmuş ve sütunun 421 yılı Temmuzunda açılış töreni yapılmıştır" (2).

Arkadios sütunu dört köşe bir kaide üzerinde olup, yüksekliği 35 metre idi. Ayrıca kaidenin altında da 9 metre yüksekliğinde içi oyuk, kare şeklinde bir

Bugün sadece kaidesi kalmış bulunan Arkadios sütununun ilk hali (Gurlett'e göre).

(1) **Eremya Çelebi Kömürcüyan (Terc. ve tahşiye Hrand D. Andreasyan), İstanbul Tarihi, İstanbul 1952, s. 119.**

(2) **Semavi Eyice, Arkadios sütunu maddesi, "İstanbul Ansiklopedisi", İstanbul 1959, C. 1, s. 1013.**

platformu bulunuyordu. P. G. İnciciyanın kaydettiğine göre (3), sütunun içerisinde 223 basamaklı taş bir merdiven vardı. Sütunun kaide ile birlikte yüksekliği 50 metreyi bulmaktaydı. Bunun üzerinde, âdeta şerefeyi andıracak gibi küçük bir balkon ile imparatorun heykeli yer almakta idi.

Kaide ile beraber gövdesi tamamen kabartmalarla süslenmiş olan Arkadios sütununun benzerlerine, Roma ve Bizans anıtları arasında rastlamak daima mümkündür. Örnek olarak İstanbul Hipodromunda spinanın üzerindeki Konstantin sütununu (Örme sütun) ile, Roma Trajan meydanındaki Trajan sütununu gösterebiliriz. Bunlardan Konstantin sütununun üzeri, Basileus I'in (867 - 886) yaptığı savaşları tasvir eden tunç levhalar ile kaplanmış bulunuyordu. Fakat ne yazıktır ki Lâtin istilâsı sırasında, bu levhalar yerlerinden sökülerek çeşitli işler için, özellikle para basmak amacıyla kullanılmıştır. Trajan sütunu üzerindeki kabartma frizin uzunluğu 200 metreyi buluyordu ve burada renkli olarak Daçyalılarla yapılan savaşlar konu olarak ele alınmıştı.

Arkadios sütununda ise kaide yatay, gövde spiral olarak yukarıya doğru devam eden kabartma panolarla süslenmiştir. Burada İmparator Teodosios ile Arcadios'un Gotlara karşı kazandıkları zaferler temsil edilmek istenmiştir. Fakat maalesef günümüze Arkadios sütununun kabartmaları da gelememiştir; sadece bazı eski resimlerden bu konuda bir fikir edinmek mümkün olmuştur (4).

Bu kabartmalarda, Zafer Tanrıçası Nike uçar vaziyette, elinde bir çelenk ile, ayrıca yenik durumdaki Gotlar, esirler ve elde edilen ganimetler en ince teferruatına kadar tasvir edilmiştir. İlgiyi çeken bir başka nokta da, askerlerin kalkanları üzerinde Hz. İsa'nın monogramı ile bir haçın görülmesidir. Kaide ile gövdenin birleştiği yerde, taşa bir çelenk ve dal motifleri işlenmiştir ki, bunları bugün de görmek mümkündür.

BUGÜNKÜ DURUMU

İstanbul Arkeoloji Müzesinde Arkadios sütununa ait olduğu sanılan bazı par

Cerrahpaşa'da, çevresindeki yapılar arasına sıkışmış bulunan Arkadios sütununun bugünkü kalıntısı.

çalar bulunmaktadır. Bunlardan biri (müzenin Env. 660 numarasına kayıtlıdır), 1874 de Davutpaşa iskelesi civarında denizden çıkarılmıştır. Oldukça aşınmış olan bu parça üzerinde, üç asker ile bir atın sadece sağrısı ve art ayakları görülmektedir. Askerlerin başlarında miğfer, üzerlerinde kısa birer tunika bulunmakta, ellerindeki kılıç ve kalkanlar ile önlerindeki bir hedefe doğru ilerlemektedirler. Askerlerden biri cepheden, diğeri profilden tasvir edilmiştir; Üçüncü askerin görülen kısmı çok azdır. G. Mendel, bu figürün de sa-

(3) P. G. İnciciyan (Terc. ve tahşiye Hrand D. Andreasyan), XVIII Asırda İstanbul, 1956, s. 143.

(4) Bu hususta bk. A. Grabar, L'Empereur dans L'art byzantin, Paris 1936, Levha 13 - 15.

vaş halinde olduğunu ileri sürmektedir. (5) Diğer taraftan, Mendel'in işaret ettiği böyle bir sahneye, Geoffroy tarafından neşredilen resmin üzerinde, sütunun yedinci spiralinde rastlamak kabildir.

Aynı müzedeki (Env. 1315 ve 1316 numaralara kayıtlı) parçalarda miğferli askerler savaş anında görülmekte ise de, bu sütuna ait oldukları kesin olarak belli değildir. Arkadios sütunu çevresinde bir kazı yapılmamıştır; böyle bir araştırma yapılacak olursa, kabartma parçalarının büyük bir kısmının bulunması muhtemeldir.

Günümüzde, çevresindeki yapılar arasında sıkışmış olan bu sütunun içine, yanındaki bir evden izin alındığı takdirde girilebilmektedir. Girişten sonra, kaidenin içi dört köşedir ve burada ayrıca iki küçük hücre yer almaktadır. Kesin bir söz söylenememekle beraber bunların mezar odaları oldukları da düşünülebilir. Ayrıca giriş sofasının tavanındaki yekpare levhâda, çiçek şeklinde kabartma bir haç; düz bir merdivenle inilen iç kısmında da bazı insan ve at kabartmaları mevcuttur.

Tabii âfetlerden sütun zaman zaman önemli hasarlara uğramıştır. Nitekim İustinianus (imp. 527 - 565) zamanında 542 yılında, depremden sütun üzerindeki heykelin bir parçası kopmuş, 549 yılında ise şiddetli bir fırtınadan gene zarar görmüştür. Daha sonra 740 yılındaki büyük bir deprem, sütunun üzerinde bulunan Arkadios'un heykelini yere sermiştir.

ÇEŞİTLİ EFSANELER

Bizanslılar, sütun üzerindeki kabartmalarda bir takım gizli kuvvetler olduğuna ve şehrin sonunun ne olacağının burada belirtildiğine inanmışlardı. İstanbul'un zaptından sonra, Evliya Çelebi de sütunu bazı efsanelerle bağdaştırmıştır. Ona göre, sütunun üzerinde bulunan bir kız heykeli, belirli zamanlarda canlanarak bir çığlık koparır ve bunun üzerine dünyada ne kadar uçan kuş varsa yere düşermiş. (6).

Türk devri İstanbul'unda "Avrat Pazarı" nın bu civarda oluşu, Arkadios sütununa "Avrat Taşı" denmesine sebep olmuştur.

Osmanlılar zamanında bu taş ile ilgili bazı hurafeler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri, Reşad Mimaroğlunun İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlardan öğrendiğimiz bir efsanedir: Bu efsaneye göre İstanbul'un çeşitli yüksek yerlerine koyun ciğerleri konur, ne kadar zamanda koktuğuna bakılarak, o yerin havasının iyilik derecesi tayin edilirmiş. Bu denemenin ortaya koyduğu bir sonuca göre, Arkadios sütunu üzerine konulan ciğer, en geç olarak bozulmuş ve dolayısıyla İstanbul'un en iyi havasının burası olduğu anlaşılmıştır.

Arkadios sütunu, Ahmed III (1673 - 1736) devrine kadar ayakta durduğu zannedilmektedir. Bu sıralarda geçirdiği yangın, deprem ve yıldırımlar sebebiyle çevresine tehlike teşkil edecek duruma gelmiş ve yıktırılmıştır. Taşın ne zamana kadar ayakta durduğu meselesine gelince; Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Beyazıd Camii içindeki Veliyüddin Efendi kütüphanesinde 3191 sayılı derginin bir köşesinde şu kayda rastladığını belirtmektedir: **"İptidai hedmi dikilitaş der kurbi Cerrahpaşa fi 16 Şavval 1123 (1711)"** (7).

Şu halde bu anıt Onsekizinci Yüzyılın başlarına kadar ayakta duruyordu. Bundan sonra çevresi için tehlike başgöstermiş olacaktır ki, üst kısmı yıktırılmıştır. Bu arada çevreyi yakıp kavuran Cıbali yangınının da sütunu yakmış ve tehlikeli duruma sokmuş olması mümkündür.

Diğer taraftan İstanbul'a gelen seyyahlar sütunun Onsekizinci Yüzyıl ortalarındaki bir yangında oldukça zedelendiğini kaydetmektedirler. Bu arada 1711 de memleketine dönen Aubry de La Motraye, sütunun birdenbire yıkılıp bir kazaya meydan vermemek için, kendisinin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yıktırılmış olduğunu yazmaktadır.

---

(5) G. Mendel, Cataloque des sculptures, İstanbul 1912, C. II, s. 442, C. III, s. 523

(6) Evliya Çelebi Seyyahatnamesi, İstanbul 1314, C. I, s. 61.

(7) Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Avratpazarı Dikilitaşı, "Tarih Dünyası", İstanbul 1950, S.16, s. 688.

Büyük adamların bilinmeyen tarafları

NAPOLEON'UN BOŞ İNANÇLARI VE FAL MERAKI

Büyük adamların da küçük tarafları, zaafları, boş inançları vardır. Onlar da öbür fâniler gibi bazı şeylerden çekinirler, korkarlar, kaygılanırlar. İskender'in, Sezar'ın, XIV. Louis'nin, Büyük Frederik'in, Hitler'in hayat hikâyeleri bu gibi meraklı olaylarla doludur. Napoleon'un da bir takım boş inançları vardı. JULES BERTAUT bu sayfalarda okuyacağımız yazısında bunları çekici bir üslûpla anlatmaktadır.

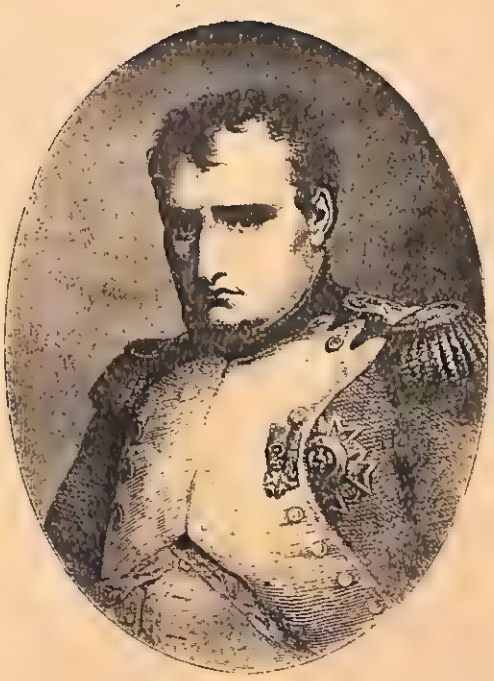

Napoleon Bonaparte.

(Bir çağdaşı onun için : "Karşısındaki hasmın içinden geçenleri okumak, büyülemek, korkutmak, ipnotize etmek bakımından âdeta şeytani bir kudrete sahipti," diyor.)

Kralları, imparatorları dize getirmiş, birçok ülkeler fethetmiş, on beş yıl süre ile Avrupa'yı tir tir titretmiş olan Napoleon, ömrü boyunca boş inançlara bağlı kalmıştı.

Fakat bunu daima belli etmemeğe çalışmış, inkâr etmişti. **"Hiç aklı başında bir adam böyle şeylere inanır mı?"** diyordu.

Boş inançlar iradeyi zayıflatır. O da gerek kendisinin, gerek etrafındakilerin iradesinin her ne sebepten olursa olsun gevşemesini, zayıflamasını istemiyordu. Buna rağmen her türlü boş inanca bağlıydı. Bunun böyle olması da tabiî idi. Çünkü hep bildiğimiz gibi Napoleon Korsikalıdır. Buranın insanları dağlık bölgelerde, yalnızlık içinde, kendi içlerine kapanık olarak yaşarlar. Türlü esrarlı şeylere de hemencecik inanırlar.

Napoleon daha çocukken dadısı İlari nazara gelmesin diye onu okuyup üflüyor, korkunç hikâyeler anlatıyordu. Bunlar arasında insan kanı emen vampirlerden tutun da sisle beraber gelen ölüm habercisine yani Azrail'e, yolcuların peşine takılıp onları kovalıyan esrarlı alevlere, bir ölünün çıkacak olduğu evin üstüne konarak öten baykuşlara kadar herşey vardı.

Napoleon ömrü boyunca bu hikâyeleri unutmamış, hatta Malmaison'da bütün mumları söndürttükten sonra hazır bulunan kadınları korkutmak için dehşet dolu hayalet, hortlak fıkraları anlatmıştı.

Annesinin çok koyu Katolik oluşu da İmparatorun çevresinde mistik bir hava yaratmıştı. Fakat o, delikanlılık çağına gelip insanlar arasına karışınca bu havadan çabucak sıyrılmanın yolunu buldu. Gerçi Avrupa'da Onsekizinci Yüzyıl filozofların asrıydı ama büyük halk yığınları yine de tabiatüstü şeylere ilgi gösteriyorlar, derin inanç besliyorlardı. Nitekim Napoleon Avrupa'da nereye gittiyse bu inançların izleriyle karşılaşmıştı. Başta Almanya geliyordu.

Napoleon'un küçük kardeşi olan Catherine boş inançlara çok bağlıydı. Bir gün Floransa'da aile arasında akşam yemeği yeneceği sırada birdenbire sofrada on üç kişinin bulunduğunu dehşetle gördü. Sapsarı oldu, bayılacak hale geldi. O sırada bir kadın misafir onu hemen yatıştırdı, şöyle dedi çünkü :

"— Yok canım, sofrada on üç değil, on dört kişi olacağız, ben gebeyim!"

İspanya'da, İtalya'da boş inançlar almış yürümüştü. Rusya zaten bu gibi şeyler için en elverişli ortam halindeydi. Krüdener adında acaip bir kadın Çar I. Aleksandr'da bütün boş inançların yerleşmesinde büyük rol oynamıştı.

NAPOLEON KENDİ YILDIZINA İNANIRDI

Şu halde Fransa, fal merakı ile boş inançların hüküm sürdüğü tek ülke değildi. Onun için Napoleon'un da bu gibi şeylere inanmasına şaşmamak gerek. Fakat onun bütün hayatını bunlara bakarak ayarladığını söylemek de yanlış olur.

Şu olay çok dikkate değer :

Napoleon Waterloo savaşını kaybetmiş, Fouché'nin başında bulunduğu hükümet tarafından Fransa'dan kovulduğu için bir dış memlekete gitmek üzere Rochefort limanına gelmişti. Orada kendisini Amerika'ya götürecek bir firkateyn bekliyordu. Napoleon bu gemiye bindi. Fakat limanı İngiliz donanması abluka altına almıştı. O sırada Napoleon'un bulunduğu kamaranın lombuzundan içeriye küçük bir kuş girdi. Napoleon'un yanındakilerden General Gourgaud :

"— Bu hayra alâmet" diyerek kuşu yakaladı. Napoleon : **"Kuşu bırak uçsun, hangi yana giderse ben de ona göre gemi seçip yola çıkacağım,"** dedi. Kuş sağa doğru uçunca Napoleon Fransız firkateynından çıkıp açıkta demirli duran İngiliz harp gemisine bindi. Sonunda da Sainte - Hélène adasını boyladı.

Napoleon, yıldızının kendisine uğur getirdiğine inanır, daha delikanlılık çağından itibaren boyuna yıldızından sözederdi. Nitekim İtalya seferini kazanışını da yıldızının kendisine getirdiği uğura yoruyordu.

Bu yıldız, onda bir saplantı haline gelmişti. Gece gündüz aklından çıkmıyordu. Sonunda onu sarayının eşyası için bir süs motifi haline getirdi, zamanının ressamlarına emir verdi, yaptıkları bütün resimlere bu yıldızı da koyup altına **"Napoelon'u koruyan yıldız"** diye yazdılar. Lejyon Donör nişanını ilk ihdas edişinde bunun yıldız biçiminde olmasını istedi. Başkaları da yıldızının kendisine uğur getirdiğine inansınlar istiyordu. Talihi her zaman yaver giden böyle bir insan karşısında başkaları âciz kaldıklarını hissedecekler, kendilerini önceden Napoleon'a teslim edeceklerdi.

Bir gün amcası Kardinal Fesch İspanya savaşı dolayısiyle yeğenine çıkışmıştı. Daha iki söz söylemesine meydan kalmadan Napoleon onu alıp pencerenin önüne götürdü :

"— Şu yıldızı görüyor musunuz?" dedi. Oysa vakit öğle zamanıydı. Kardinal **"Hayır,"** deyince Napoleon: **"Hah, bu yıldızı ben tek başıma gördükçe bildiğimden şaşmıyacağım, kim ne söylerse söylesin aldırmıyacağım,"** dedi.

BİRÇOK DEFALAR ÖLÜMDEN KURTULMUŞTU

Kaderine olan bu sonsuz inancı onda tabiaten varolan cesareti daha da arttırıyordu. Her savaşta inanılmaz bir cesaretle ileriye atılıyor, en tehlikeli durumlardan burnu bile kanamaksızın sıyrılıyordu. Hayatını yazanlar bu konuda sayısız menkıbeler anlatmışlardır.

Birkaç defa ölümle gözgöze gelmiş, umulmadık bir şekilde kurtulmuştu. 1793 de Bonifacio'da, Maddalena'ya karşı girişilen seferde bir gemici Napoleon'u boğazlamak istemiş, fakat tam zamanında müdahale eden bir çavuş tarafından öldürülmüştü. 1794 te Marsilya'da çok kritik bir anda bir albay onun hayatını kurtarmıştı. Arcole'de bir piyade subayı : **"Sizin yeriniz burası değil,"** diyerek onu ateş hattının dışına sürmüştü.

Yafa kuşatmasında Türk askerlerinin eline düşeceği sırada onu bir teğmen kurtarmıştı. Akkâ'da yanıbaşında patlıyan bir bombanın serpintilerinden mucize kabilinden kurtulmuştu. Ülm sa-

Napoleon, kaderine olan sonsuz inancı yüzünden her savaşta inanılmaz bir cesaret gösteriyor, en tehlikeli durumlardan burnu bile kanamadan sıyrılıyordu. Yukarıdaki klişede O'nu, ön saflarda düşmanla mücadele eden süvarileri arasında görüyoruz.

vaşının en civcivli ânında iki general atının dizgininden yakalayıp onu ateş hattından uzaklaştırmışlardı. Lobau adasında bir Avusturya nöbetçisi, Napoleon'un hiç yanından ayırmadığı Rüstem adındaki muhafızının sarığından, onun yanında duranın Napoleon olduğunu anlamış, iyice nişan aldıktan sonra ateş etmiş, kurşun vınlıyarak Napoleon'un kulağının dibinden geçmiş, fakat kendisine bir şey olmamıştı.

AZRAİL ONUN CANINI ALMAK İSTEMİYOR

Essling gibi, Wagram gibi savaş meydanlarında onu ateş hattından zorla uzaklaştırmak gerekmişti. Moskova seferinden döndüğü sırada Kazaklar az daha onu kaçıracaklardı. Waterloo'da, muhafız kıtalarının son bölüğü düşmana ateş ederken Napoleon da ön safa geçmiş, birkaç defa istiyerek düşman ateşinin karşısında durmuştu ama Azrail onun canını almak istememişti.

Bir emirsubayı onun için : **"Mermilere kumanda ediyordu sanki, savaşın ateşi içinde sudaki balık gibi rahat bir hali vardı,"** diye yazıyor. Bir başka subay da onu savaşların tozu, dumanı arasında birden beliriveren bir hayalete benzetiyor.

Napoleon kaderinin kendisine kötü bir oyun oynamıyacağına emin olmakla beraber, mıska, nazarlık gibi şeyler taşımaktan da geri durmuyordu. Meselâ, siyah setenden yapılmış yürek biçimi bir mıskayı üstünden hiç eksik etmez, bir kordona bağlayıp yeleği ile gömleğinin arasına asardı.

Mısır'da bir firavunun mezarını ziyaret ettiği sırada bir kutsal böcek bulmuş, bunu **"uğur böceği"** diye uzun zaman yanında taşımıştı. Mısırdan ayrılırken İngilizlerin elinden kurtuluşunu bu böceğin uğuruna yoruyordu. Sonraları oğlu dünyaya gelince bunu Avusturya büyükelçisinin eşine vermiş: **"Bunu alın, Mısır'da bir mezarda bulmuştum. Şimdi bir oğlum var ya, mıskaya ihtiyacım yok artık,"** demişti.

Ametist taşının uğur getirdiğine inandığından bu taştan bir portresini yaptırmış, sevgilisi Maria Waleska'ya hediye etmişti. Genç kadın bunu ömrü boyunca saklamış, ölümünde de Napoleon'dan olma oğluna bırakmıştı.

Korsika'da yerleşmiş eski bir geleneğe göre bir insan önemli bir işe girişmezden önce peşpeşe iki defa haç işareti yapmalıymış. Napoleon'un da bir savaşa girişmezden önce böyle yaptığını söyliyenler var.

Boş inançlara bağlı kimseler yanlarında uğursuz saydıkları insanların bulunmasını istemezler. Onların şanssızlıklarının kendilerine de bulaşacağını sanırlar. Bu inanç Napoleon'da da vardı. İş istemek için birisi karşısına çıktı mı hemen bir soruşturma yapıyor; onu tanıyanlara : **"Şanslı bir adam mıdır, özel hayatında mutlu mudur?"** diye soruyordu.

Eğer adam şanssız, başarısız bir kimseyse taş çatlasa ona herhangi bir görev vermiyordu.

Avusturya Generali Mack 1805 te Ulm savaşında teslim olmak zorunda kaldığı zaman Napoleon şöyle demişti :

"— Uğursuz bir adam bu, kötü bir yıldızı var: Baksanıza, yurduna bile uğursuzluk getirdi."

Fakat Napoleon'un çevresinde Talleyrand gibi, F'ouché gibi, ailesinde de Caroline gibi, Joseph gibi uğursuz kimseler vardı ve ona hiç şans getirmemişlerdi.

İÇE DOĞMA, MALÛM OLMA HASSALARI

Buna karşılık, ilk karısı Joséphine'in kendisine uğur getirdiğine inanıyordu. Napoleon için bir mıska, bir nazarlıktı o sanki. Evliliklerinin ilk zamanlarındaki fırtınalar yatıştıktan sonra Napoleon Joséphine'e derin bir sevgi beslemeğe başlamıştı. Kaderi üzerinde karısının müsbet bir etki yaptığı yolunda, gizliden gizliye bir duygu vardı içinde. Bu yüzdendir ki Joséphine'i boşamak için uzun zaman tereddüt etmişti. **"Ondan ayrılırsam bu bana uğur getirmez belki"**, diye düşünüyordu. Bu yüzden, karar vermeği hep sonraya bırakıyordu.

İşin tuhafı şu ki, halk da bunun böyle olduğuna inanıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse Napoleon Joséphine'i boşadığı andan itibaren işleri de ters gitmeğe başlamıştı.

Napoleon "içe doğma", "malûm olma" dediğimiz hallere de inanırdı. **"Ruhun gözleridir bunlar,"** demeği âdet edinmişti. Meselâ, bir falcının, karısı Joséphine'e söylediklerini anlatırdı : Bu falcı daha çocukken Joséphin'e: **"Sen ileride kraliçeden de yüksek bir mertebeye ereceksin,"** demişti.

Kendisi de herşeyi önceden bildiğine inanmaktaydı. Bir yakınına : **"Başıma gelen hiç bir şey yoktur ki önceden bilmemiş olayım,"** demişti.

Napoleon Ratisbonne savaşında yaralanmadan önce kurmayındaki subaylardan birine, sanki başına geleceği biliyormuş gibi, şunları söylemişti :

"— Bugün yaralanırsam - ki mümkündür - bunu askerlerden saklarsınız. Ölürsem savaşı bensiz kazanmağa çalışır, sonra da öldüğümü herkese bildirirsiniz."

KARTAL HEYKELİNİN DÜŞÜŞÜ, BİR YAĞMUR ve BİR YANGIN

Dikkate değer bir olay da Napoleon tac giymek için Notre - Dame kilisesine gittiği sırada olmuştu. Araba Tuileries sarayının kapısındaki kemerin altından geçerken, üzerindeki küçük kartal heykeli yere düşmüştü. Bunun üzerine araba durmuş, kartal heykeli yine yerine takılsın diye imparatorla imparatoriçe bir süre beklemişlerdi.

Bir başka olay da şudur :

Napoleon Joséphine'den ayrılıp Marie Louise ile evlenmeğe hazırlandığı sırada onu karşılamağa giderken bindiği arabanın tekerleği kırılmıştı. Bunun üzerine arabadan inip şakır şakır yağan yağmur altında yayan yürüyerek yakında bulunan bir köye gitmiş, orada bir kapının girintisini kendisine siper edinerek müstakbel imparatoriçenin gelmesini beklemişti.

Yine Marie Louise ile ilgili bir olay daha :

Napoleon Marie Louise ile evlendikten üç ay sonra Avusturya büyükelçisinin düzenlediği bir eğlentiye gitmişti. Tam o sırada bir yangın çıktı ve birkaç kişinin ölümüne yol açtı.

Aradan zaman geçti. Dresden savaşı

başladığı sırada uzaktan iri - yarı bir adamın vurulup yere düştüğü görüldü. Napoleon bunu Avusturya büyükelçisi sandı. Aklına hemen uğursuzluk alâmeti olan o yangın geldi. **"Demek bu yangın onun öleceğine işaretmiş"** dedi. Fakat sonradan bunun aslı olmadığını, ölenin vaktiyle kendisine rakip olan General Moreau olduğunu öğrendi.

NAPOLEON KORKULU BİR RÜYA GÖRÜYOR

İtalya seferi sırasında bir sabah, Joséphine'in resmini ihtiva eden bir minyatürün camı kırılmıştı. Napoleon sapsarı oldu; yaverine: **"Karım ya hasta ya da beni aldatıyor,"** dedi. Sonra İsa'nın adını anarak üstüste iki defa haç işareti yaptı.

Daha Rusya ile savaşa girişmeden bir gece Erfurt'ta Çar Aleksandr'la birlikte tiyatroya gitmişti. O gece yatıp uyuduktan sonra korkunç çığlıklar koparmağa başladı. Uşağı koştu, imparatoru kan ter içinde buldu, hemen uyandırdı. Napoleon :

"— İyi ettin beni uyandırdığına," dedi. **"Korkunç bir rüya gördüm. Bir ayı göğsümü parçalamış, yüreğimi yiyordu.."** Sonra yarı şaka yarı düşünceli ekledi: **"Rus ayısı olmasın bu sakın?"**

Boş inançlara verdiği bu öneme karşılık Napoleon fala pek meraklı değildi. Bir seferinde kızkardeşi Pauline ile birlikte 1794 yılının Ocak ayında Marsilya'da bulunduğu sırada iskambil falına baktırmış, falcı kadın:

"— Denizler aşacaksın, çok büyük adam olacaksın," demişti.

Napoleon kendisini dinliyenleri muhakkak etkisi altına almak isterdi. Zaten karşısına çıkan bir kimse onun etkisi altında kalmaktan kendini alamazdı. Kendisi de bunun farkındaydı.

Zaten onunla kim karşılaşsa, büyülenmiş gibi olduğunu söylemekten geri durmazdı. Ya karşısındaki insana çok sevimli görünüp onu fetheder, ya da onda ne yapsa önliyemiyeceği bir heyecan uyandırırdı.

TATLI BİR GÜLÜMSEYİŞ, SEVİMLİ TAVIRLAR

Bir insanın hoşuna gitmekten yana eşi benzeri yoktu. Karşısındakine sevimli, okşayıcı bir tavırla gülümserdi. Çok kimseler yazılarında, sözlerinde onun bu gülümseyişini anlatmışlardır. Kendisi de bunu gizlemezdi zaten :

"— Birini kafese koymak istedim mi hemencecik tatlı bir tavır takınıverirm," derdi.

Dikkate değer taraf şu ki ondaki bu teshir etme, fethetme yalnız kendisini tanımıyanlar üzerinde değil, tanıyanlar, hatta yola getirmek istediği hasımları üzerinde bile etkisini gösterirdi.

Napoleon'un yalnız gülümseyişi değil, sözleri, hali - tavrı da karşısındakileri etkilerdi. Karşısına çıkanlar onun bu tarafından da örnekler vererek uzun uzun bahsetmişlerdir.

Bu sebepledir ki, askerlerine hitabettiği zaman onları en çetin savaşlara şevkle sürecek sözleri söylemesini bilmiş, bunların çoğu tarihe geçmiştir.

Fakat muhakkak olan şu ki Napoleon öldükten bunca yıl sonra dahi muazzam halk yığınlarını etkilemeğe, hipnotize etmeğe devam etmektedir.

Çeviren : S. Tiryakioğlu

Tedmür civarında bir halk topluluğu.

Çökmüş büyük bir medeniyetin son izleri

Tedmür Harabeleri

Yazan : Nazmi SEVGEN

1791'de yani bundan tam 177 yıl evvel neşredilmiş olan çok dikkate değer ve enteresan bir eserden bahsedeceğim size. Volney'in **"Harabeler"** veya **"Tedmür Harabeleri"** isimli kitabıdır bu. İnsanî ve ültra Masonik fikirleri ihtiva eden bu eser, 1791'de neşrini müteakip altı yıl zarfında sekiz defa basılmış, çeşitli dillere çevrilmiş ve çok haklı olarak âlemşumûl bir şöhret kazanmıştır.

Bundan bir buçuk asır evvel Volney, insanlığın huzuruna o zaman için ültra sayılabilecek çok yüksek, çok müsbet, çok insanî fikir ve tetkiklerle çıkmış, Masonik efkâr ve mütalâatın öncüsü olmuştur.

22 büyük faslı ihtiva eden eserin muhteviyâtı arasında bilhassa kâinatta insanın mevkii, cemiyetlerin başlangıcı ve felâket kaynakları, eski devletlerin inkilâpları ve izmihlâllerinin umumî sebepleri, tekemmüle karşı büyük bir engel, hakikatı arama çabası, dinlerin çatışması, ulûhiyet fikrinin men'şei, çeşitli mezheplerin doğuşu ve izahı, ruh-u âlem, Sani-i âzâm, İslâmiyet, Musevilik, Hristiyanlık, Zerdüşt, Brahman, Buda gibi büyük inanışların çatışması ve neticeleri gibi çok enteresan bahisleri ihtiva etmektedir.

Kitabın kıymet ve ehemniyetini anlatabilmek için size biraz da Volney'in

hayatından ve bu orijinâl eseri meydana getirmekteki ehliyet ve selâhiyetinden bahsedeceğim.

VOLNEY KİMDİR ?

Asıl adı Constantin-François Caassboeuf olan Volney, 3 Şubat 1757'de Grand Soeur Audon'da doğdu. Grand Mahkemesinde avukat olan babası, Caassboeuf adının "öküz avı" gibi çirkin bir mana ifade etmesi dolayısiyle oğluna Boigirais (Funda Ormanı) adını verdi.

Genç Boigirais, önce Angers kolejinde parlak bir tahsil gördü. Mal namına annesinden kalan binyüz franktan başka geliri olmadığı halde Paris'e gitmek için mektebi terketti.

1776'da Boigirais, üç yıl tıp tahsil ettikten sonra diğer ilim ve fenleri ve kutsal kitapları tetkik ve tefsire koyuldu. 1780'de Herodot'un umumî tarihine dair neşrettiği muhtıra, hararetli bir kalem münakaşasını mucip oldu. Fakat ilim âleminin nazar-ı dikkatini kendisine çekti, bu sebeple baron Holbach'ın himayesini kazandı. İşte bu baron, Boigirais'in Franchlin ile tanışmasını sağladı. O devirde yüksek fikir sahiplerinin sık sık devam ettikleri madam Helvetius'ın evine kabul olundu.

1782'de Boigirais, altıbin franklık bir mirasa nail olduğundan çoktanberi tasavvur ettiği bir seyahat teşebbüsünü kararlaştırdı. Doğu onu cezbediyordu. Görmek istediği yerler, o zaman Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Suriye ve Mısır'dı.

Seyahata çıkmadan, Chassboeuf isminin, Finike dilinde karşılığı olan Volney adını aldıktan sonra Kahire'ye gitmek üzere gemiye bindi. Lübnan'da bir manastırda sekiz ay Türkçe ve Arapça öğrendikten sonra seyahatına başladı. Fransa'ya döndükten sonra en iyi eserlerinden biri olan "**Mısır ve Suriye seyyahatı**" nı neşretti. Artık Volney için şöhret başlıyordu. Rus Çariçesi Katerina bir altın madalya gönderdi. XVI. Louis, Korsika ticaret ve ziraat umum müdürlüğüne tayin etti onu.

1789'da Volney, Anjou avam sınıfı tarafından umumi meclise gönderildi. Orada hürriyet müdafaasına hararetle çalıştı. Siyasî iştigalleri, edebî tetkikatına mani olmadı. 1791'de bahsedeceğimiz en mühim eseri olan **"Harabeler"** i neşretti. Ajaccio civarında satın aldığı arazide tarım tecrübelerini tatbik etmek için Korsika'ya dönen Volney, 1793'de **"Precis de l'Etat actuel de la Corse"** isimli eserini neşretti. Aynı zamanda, **"Kanun-u Tabi'i"** (La Loi Naturelle) adı altında intişar eden Vatandaşların ilmü - hali'ni (Catechisme du Citoyens'i) kaleme aldı.

Meşhur Girondin davasına karıştırılmış olan Volney, bir müddet hapsedildi. Hapisten kurtulduktan sonra Öğretmen okulunda tarih hocalığı yaptı. Bu çeşit okulların lâğvından sonra Amerika'yı gezmek maksadiyle Fransa'dan ayrıldı. 1798'de tekrar döndü.

Paris'e avdetinde Akademiye, sonra Konsüllük devrinde Âyan Meclisine tâyin edildi. İmparatorluğun kuruluşuna kadar muhalefette olmasına rağmen Âyan Meclisindeki yerini muhafaza etti. Restorasyon idaresi Volney'i Perler Kamarası (Chambre des Paires) nde ipka ettiğinden, orada millet haklarının seçkin koruyucularından biri olarak sebat etti.

Volney'in daha birçok eserleri vardır. Bunların arasında "Türk harbine ait mülâhazalar" (Consideration sur la gerre Turque), "Doğu dillerini sadeleştirmek" (Simplification des langues Oriental) gibi eserleri bizi alâkadar etmesi bakımından önemlidir.

Volney, 25 nisan 1820'de öldü. Ölümünden sonra bile, hayatta iken hasr-ı fikrettiği en büyük dâvalardan birine sadık kalarak, dillerin tetkikine ve sadeleştirilmesine dair en iyi muhtıra yazan müelliflere, Akademi tarafından dağıtılmak üzere, yıllık bir mükâfat tesis etmiştir. Volney'in hayatı daima şu tabi'î kanuna göre tanzim olunmuştu : **"Kendini ve sağlığını koru, kendini talim terbiye et, başkalarını eğit, mutedil ol. Bütün insanları sev, onlar için yaşa ki onlar da senin için yaşasınlar.."**

HAZİN BİR GÖRÜNÜŞ

Volney, Suriye ve Mısır seyahatından bahsederken şöyle diyor :

"Bütün dikkat nazarım hal-i içtimaîde bulunan insanların saadetine taallûk

eden hususlara matûf olarak şehirlere giriyor, yerli halkın ahlâkını tetkik ediyorum. Saraylara giriyor, hükümet edenlerin hareket hatlarını gözetliyorum. Kırlarda, ovalarda dolaşıyor, çiftçilerin hayat şartlarını inceliyorum. Her tarafta gasp ve tahrip, zulüm ve sefalet görerek kalbim yeis ve infialden sıkılıyordu.

Hergün yolumun üzerinde terkedilmiş tarlalar, boş köyler, harap şehirler bulurdum. Çok defa eski âbideler, mabedler, saraylar, kaleler enkazına tesadüf ederdim. Sütunlar, su kemerleri, mezarlar.. İşte bu hazin görünüş zihnimi, geçmiş zamanları derin derin düşünmeye sevketti ve benliğimde önemli düşüncelerin doğmasına sebep oldu.

Asi nehri kenarındaki Hums şehrine geldim. Çöl içindeki Tedmür şehrine yaklaşmış olduğumdan o kadar medh-ü sena edilen âbidelerini bizzat görmeye karar verdim. Üç gün ıssız, bomboş çöller içinde yürüyüşten sonra mezarlarla dolu vadiyi geçerek düzlüğe çıktığım zaman birdenbire ovada harabelerin hayret verici manzarasiyle karşılaştım. Bu, parklarımızın ağaçlı yollarında olduğu gibi âli ve muhteşem, sayısız dikili sütunların çokluğundan ibaret bir görünüştü. Gözün alabildiğine, yekdiğerine karşı sıralarla sürüp gidiyordu. Bu sütunlar arasında, bir takım kâmilen, diğerleri yarı yıkılmış büyük, muhteşem binalar bulunuyordu. Arazinin her tarafına, hepsi beyaz mermerden saçak, sütunbaşlığı, gövdeleri ve bunlara benzer kalıntılar serpiştirilmişti. Harabeler boyunca üç çeyrek saat yürüyüşten sonra vaktiyle güneş namına yapılmış bir mabed olan muazzam binanın avlusuna girdim. Mabedin giriş yerine kulubeler yapmış fakir Arap köylülerinin konukseverliğiyle kabul edildim. Bu derece çok ve zengin eserlerin ulviyet nefasetini tetkik için orada birkaç gün kalmaya karar verdim.

Hergün ovayı kaplayan âbidelerin birkaçını ziyaret için evden çıkardım. Bir aksam, zihnim düşüncelere dalmış olduğu halde mezarlar vadisine doğru ilerledim. Vadiyi çevreleyen tepelere çıktım ki, oralardan göz, harabelerin umumi hey'etini ve çölün nihayetsiz uzanışını def'aten görüyordu. Güneş batmak üzere idi. Pembe bir sisin izleri, Suriye dağlarının uzak ufuklarında belli idi. Doğuda bedir halinde ay mavimtrak bir zemin üzerinde Fırat'ın düz kenarlarında yükseliyordu. Gök saf, hava sakin ve berrak idi. Güneşin ölgün ışıkları, karanlığın dehşetini tadil ediyordu. gecenin henüz başlayan serinliği, kızgın toprağın hararetini teskin ediyordu. Çobanlar develerini getiriyorlardı. Göz yeknesak ve sincabî ovada artık hiç hareket görmüyordu. Çölde derin bir sessizlik hüküm sürüyor, yalnız uzun fasılalarla gece kuşlarının ve çakalların hüzün verici sesleri işitiliyordu. Karanlık çöküyor, nazarlarım başka bir şey seçemiyordu. Bu yerler, bu asûde akşam, bu muhteşem sahne zihnimde dinî düşünceler tecelli ettirdi.

Çökmüş muazzam bir medeniyetin son izleri, geçmiş zamanların hatırası, bunlarla bugünün mukayesesi.. Bütün bunlar zihnimi yüksek düşüncelere sevkediyordu. Bir sütunun gövdeciğine oturdum. Dirseğimi dizime, başımı elime dayamış olduğum halde gözlerimi kâh çöle çeviriyor, kâh harabelere tesbit ederek derin düşüncelere dalıyordum.

Kendime hitaben söylüyorum. Burada, vaktiyle zengin ve müreffeh bir şehir vücut bulmuştu. Burası şevketli ve kudretli bir saltanatın başşehri idi. Evet, şimdi bu kadar tenha olan bu yerleri, vaktiyle canlı bir kalabalık neşelendiriyordu, çalışkan bir halk bugün ıssız olan yollarda kaynaşıyordu. Bu duvarlar - ki şimdi hüzün verici bir sessizlik hüküm sürmektedir - hiç durmayan sanat velveleleri, sevinç ve zevk avazeleri çınlıyordu. Bu yığılmış mermerler, o zaman saraylar teşkil ediyorlardı. Yıkılmış sütunlar mabedlerin ihtişamına delâlet ediyordu.

Gelecek Sayıda

- **Niçin bu hale gelmiş ?**
- **Mukaddes toprakların perişan hali.**
- **Mazinin düşündürdükleri.**
- **Fanilere sualler.**

Berlin kongresi, tarihlerimize "1293 seferi" diye geçen o meş'um 1877 - 1878 Osmanlı - Moskof savaşındaki ağır yenilgilerimizin bedeli olarak vatanın en güzel köşelerinin elimizden alınışını tescil etmişti. Fakat bu kayıblarımız, Aya - Stefanos (bugünkü Yeşilköy) **de imzalanan o korkunç mütarekeye göre elbette "hafif" ti : Çünkü, öteki haris mirasçılar, HASTA ADAM dedikleri imparatorluğumuzun zengin varlığı üzerinde sadece Slavları görmek istemiyorlardı. Zaten Bismark'a, kongreyi toplatan sebeb de, sadece bu his idi ve İngiltere de o buhran günlerinde Kıbrıs'ı alıvermişti !**

Yukarıdaki klişede, Berlin muahedesinin Rusya lehine tescil ettiği Türk Batum'un kıyılarından bir köşeyi doksan sene önceki hâli ile gösteriyor.

90. yıldönümünde

Berlin Muahedesinin Perde Arkası

Yazan : Cemal KUTAY

Mahmut Celâleddin Paşa, Sultan Aziz - Sultan Murad - Sultan İkinci Abdülhamid devirlerini, bâzı bölümleriyle bâkir vesikalara bağlıyarak anlatan **Mirat-ı Hakikat**'inde, İngiliz Büyükelçisi Sör Henri Layard'ın Kıbrıs'ın İngiliz idaresine savaşsız ve gönül rızasiyle verilmesini istiyen ültimatomuna karşı, Hariciye Nazırı Mehmet Esad Saffet Paşanın EMANET'in teslim tarihini tesbit etmek istemesi üzerine şöyle bağırdığını anlatır :

"— Eğer Devlet-i Aliyye şu karara muhalefet eyler ise, perişan olur. Sizler, Berlinde toplanacak sulh kongresine ümid bağladınız. Ayastefanos (bügünkü Yeşilköy) **de imzaladığınız sulh ile zaten istiklâlinizi kaybettiniz. Rusyanın hâkimiyeti altına girdiniz. Bu tahakkümden kurtulmak ümidiniz ancak bizim yardımımıza bağlıdır. Yoksa Kıbrıs da, diğer kaybettiğiniz beldeler gibi Rusyanın idaresine geçer. Haysiyetinizi muhafaza etmek istiyorsanız Kıbrısın idaresini gönül rızasıyla verirsiniz. Aksi takdirde Beşigede istim üzerine bekliyen donanmamız Adayı cebren alır ve bizi de Rusya'nın yanında bulursunuz!."**

O meşhur KIBRIS ANTLAŞMASI, bu azarlayışdan yirmi dört saat sonra, 4

Haziran 1878 salı günü imza edilmiştir: Yirmi yedi gün sonra, 1 temmuz 1878 de imzalanan ikinci ve tamamlayıcı protokole göre de, Kıbrıs'ın gelirinden, masraf fazlasını İngiltere Bab-ı Âliye iadeyi teahhüt etmiştir. Bir de Padişahın şahsına mahsus olan **çiftlikât-ı hümâyun'un** gelirini.. İkinci Sultan Selim devrinde, o meşhur Yahudi Yasef Nassi'nin telkinleriyle başlıyan Kıbrıs savaşı 1 sene, 2 ay, 17 gün sürmüş, 1571 senesi 15 Eylül Cumartesi günü tamamlanan Kıbrıs'ın fethi, bu, dünyada emsali görülmemiş **emanet suretiyle terkediş'e** kadar 306 sene, 8 ay, 19 gün idaremizde kalan YEŞİL ADAmız, sessiz sedasız elden çıkmıştır.. Sadece sözde kalan 36 senelik hâkimiyetten sonra, 1914 de Devletimizin zorla harbe itilmesini fırsat sayan kalleş ve ahlâkdan yoksun İngiliz politikası, Kıbrıs'ın nazarî durumuna da son vermiş, ilhakı RES MEN ilân etmiştir. Hazin olan taraf, İngiliz elçisinden böylesine **azarlı tehdid'e** muhatab olan Hariciye Nazırı Mehmet Es'ad Saffet Paşanın, hadiseden BİR GÜN sonra, Mütercim Rüştü Paşanın yerine Sadrazam olması ve, Berlin Muhadesi sırasında da hem Sadrazamlık hem Hariciye Nazırlığı uhdesinde toplanmış bulunmasıdır!.. Büyük ümitler bağlanan Berlin muhadesinin acı neticeleri, artık HASTA ADAM denilen Osmanlı İmparatorluğunun mirasını taksime dayalı didişmelerin pazarlık yeri halinde başlayıp öylesine sona eren BERLİN KONGRESİndekilere, Saffet Paşanın şu suali soramamış olmasıdır :

"— Bosna - Hersek elimizden çıktı, Avrupadaki en verimli, en güzel beldelerimizi kaybettik, Sırbıstan büyüdü, Karadağ genişledi, Yunanlılara bile toprak kaptırdık, Bulgaristan gerçekte istiklâlini aldı, Ruslar Batumdan - Ardahana kadar koca bir bölgeyi yuttular, Kıbrıs ebediyen kayboldu. Hepiniz böylesine saldırılarla mülkü parçaladınız, hâlâ hangi devletler hukukundan, adaletten, insaftan bahsediyorsunuz? Kuvvet bizde olduğu devirlerde aynısını yapmış olsaydık, Balkanlarda Slavlık, hatta Rusyada Moskofluk kalır mıydı?"

Öyle olmamıştır: Tam aksine, baskısını sadece kalemlere değil, düşüncelere bile uzatan sansür, Berlin anlaşmasının imzası günü olan 13 temmuz 1878 in BAYRAM olarak kutlanmasını gazetelere bildirmiş, ve hükümlerin tatbik tarihi olan kasım 1878 de de, hakikatleri milletten ve tarihten gizlemeyi sanat haline getirmiş olanlar, **"... menafi-i devleti zımân altına vaz'eden Berlin muahedesi ahkâmının mevkii tatbike vaz'edildiği kemâl-i memnuniyetle istihbar edildiğini.."** ilân etmişlerdir!

ÜÇ OSMANLI MURAHHASI

Berline gönderilen Osmanlı murahhaslarının şahsiyeti de, Sultan Hamid'in kongreye nasıl büyük ümitlerle bağlandığını anlatır. Daha sonra DOKUZ DEFA sadrazam olarak, Osmanlı tarihinde erişilmez rekoru kıran meşhur Said Paşa, Berlin muahedesi sırasında Ticaret Nazırı idi. Osmanlı Murahhaslarının kimlerden ve ne için seçildiğini şöyle anlatır :

"— Berlin Kongresine gönderilen Osmanlı murahhas heyetine riyaset eden zat, Nafia Nazırı olan Rum Aleksandr Karatodori Paşa idi. Sultan Hamid, bu Türk ve Müslüman olmıyan zatı Osmanlı devletinin baştemsilcisi yapmak suretiyle kongrenin itimadını kazanmak ve Avrupanın nabzını okşamak istemiştir. Halbuki kongreye iştirak eden Almanya, Avusturya - Macaristan, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya devletleri, Berlin'e Başvekilleriyle Hariciye Nazırlarını ve Berlin Sefir-i Kebirlerini iştirak ettirmişler, munzam olarak mütehassıs komüsyonlar da göndermişlerdi. Bizim mukadderatımızın mevzuu bahsolunduğu kongrede Baş Murahhasımızın Aleksandr Karatodori Paşa olmasının acı tenkidini senelerce dinledim.

İkinci Murahhasımız Müşir Mehmet Ali Paşa da Alman - Hırvat asıllı idi. Kendisi, şahsen çok kıymetli bir insan olmakla beraber, bu bir nesli bile bulmamış dönüş, nefsi üzerinde menfi tesirler icra eylemiş idi. Üçüncü Murahhasımız olan Sadullah Paşa ise o tarihte büyük bir rahatsızlık geçirmiş idi. Ruhi bakımdan nâtüvân vaziyette bulunuyordu. Murahhaslarımızın bu şekilde intihabı, Berlin Kongresinin toplanmasını temin ve riyaset eden meşhur Prens

Ruslar, 1877 - 1878 Osmanlı - Moskof savaşı sonunda Slavlığın rüyasını gerçekleştirmişler, Avrupanın bağrına dayanmışlardı : Asırlarca idaremiz altındaki Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Yunan, Rumen, Bulgar devletleri teşekkül ediyor, Pan-Slavizm gayesine eriyordu. İngilizler, Slavların karşısına Cermenleri çıkarmak denemesinde bulundular. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında bu hedeflerine ulaşarak, İKİ DEFA, iki tarafı da zedelediler ve Osmanlı İmparatorluğunu Akdenizden tasfiye ederek Hind yolunu teminat altına almayı başardılar : Fakat TARİH büyük ilimdir... Politikayı bazen, en ummadığı ânda tasfiye ediverir... Nitekim bugün böyle oldu : 1968 Dünyası, OSMANLI İMPARATORLUĞU'nun, dünya için sulh, adalet, muvazene olan yüce kudretinin hasreti içinde...

Yukarıki klişede, Karadağ Prensliğine "Devlet Merkezi" olarak sınırlarımızdan çıkarılan Çetine'yi gösteriyor...

Bismark üzerinde o kadar menfi tesir icra eylemiş idi ki, bunun tesiratı, Prens' in Almanyanın mukadderatı üzerine hâkim olduğu senelerde devam etti."

Said Paşanın cümleleri tam hakikatın ifadesi idi : Bir Yunan - **Çünkü bu Aleksandr Karatodori 1897 Osmanlı - Yunan harbinde cibilliyetini ortaya koymuş, devlete ihanet etmiş idi. Girid'in doğrudan doğruya Yunanistana ait olduğunu ilk defa bu adam iddia etmiştir. Oğlu da, Megalo - İdea'cıların en tanınmışlarından olan Triyandafilides Karatodori idi. 1904 Girit Mebusu olarak Yunan Parlâmentosunda bulunuyordu!.** -asıllı kişinin devletin mukadderatının bahis mevzuu edildiği hayatî toplantıya reislik etmesinden, devletinin Türklerden gayrısına da değer verdiği manasını çıkarmak istiyen garabet, Sultan Hamid'in, otuz üç senelik saltanatı devresinde ısrarla takip etmiş olduğu anlaşılmaz hikmetleri arasında kaldı...

GAZİ OSMAN PAŞA GİTMEK İSTİYOR..

Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa, üstad Semih Mümtaz Beyefendinin teyzesinin kocası idi ve rahmetli üstadı çok severdi. MABEYN MÜŞİRİ unvanı ile Yıldız Sarayında, âdeta mahbes hayatı sürdüğü o çileli altı senede

yanından ayırmamıştı. Hatta Sultan Hamid, daha yirmi yedi yaşında olduğu halde, Paris'te tahsil ettiği şekli gerekçesiyle kendisini Mabeyn Kâtibi ve hususî mütercimi yaptığı zaman Semih Mümtaz Beye şöyle söylemiş :

"— Sizi Gazi Osman Paşa Hazretleri çok medhettiler. Bu hüsn-ü nazar feyzinize mesned olur."

Semih Mümtaz Bey eniştesi Gazi Osman Paşadan bizzat dinlemiş :

"— Berlin muahedesinin imzasını temin eden Kongre toplanacağı günlerde, zat-ı şâhaneden eğer beni lâyık görürse, hey'et-i murahhasımıza riyaset, hiç olmazsa iştirak etmeme müsaadesini arz ve istirham ettim. Bir Yunanlı olan Aleksandr Karadotori'nin murahhas-ı evvel olmasını asla tasvib etmemiştim. Bütün diğer devletler Başvekilleri ve Hariciye Vekilleri ile iştirak ediyorlardı. Bizim de, Sadrazam Mehmet Es'ad Saffet Paşayı göndermemiz icab ederdi. Eğer Saffet Paşa riyasette bulunmuş olsa idi, askerî mütehassıs olarak elbet de kongreye iştirakde mahzur görmezdim. Hey'etin hareketinden çok kısa zaman evvel Sadrazam bana, bu hususta ne düşündüğümü sordu. Kanaatımı açıkça ifade eyledim. Padişahın vehmini bilen ve nitekim kısa zaman sonra, aynı senenin, yâni 1296 nın (1878 Milâdî) kânunuevvel (yani aralık) ayının dördüncü günü, bazı nazır arkadaşlarıyla kendisini tahttan indirme hazırlığında olduğuna dair verilen bir Jurnal üzerine azledilen Saffet Paşa, benim mutalâamı Padişaha arzetmiye cesaret edememiştir zannederim. Fakat Berlin kongresinde murahhas heyetimizin asla müsbet tesir yapmadığını daha sonra çok zaman dinledim ve yapılan hatanın seyyiesi çok büyük oldu."

İKİSİ ARASINDA KIYASLAMA

Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısından sonra, İmparatorluğumuzun kaderini tâyin eden hadiseler, daha çok, HASTA ADAM'ın mirâsı üzerindeki gizli - açık kavgaların tecellileri idi.

Aslında, BERLİN MUAHEDESİ de bunlardan birisidir.

Ruslar, 1877 - 1878 savaşının yenilgilerimizin birbirini kovalıyan o acı olaylarının sonunda, İSTANBUL ÖNLERİNE gelmişlerdi. Başkumandanları Grandük Nikola, o günkü adı **Aya - Stefanos** olan bugünkü Yeşilköyümüzde, sarraf Zafirâki'nin konak yavrusu evinin balkonundan, Ayasofya'yı seyrediyordu: Bu, Deli Petro'dan beri Moskofluğun büyük rüyası idi.

Artık Pan - Slavizm, gayesinin mesnedlerine teker teker çıkmış ve Cenub Slavlarından bir kısmını tebaası halinde elinde bulunduran Avusturya - Macaristan imparatorluğu ile gerçekte sınır komşusu olmuştu. O günlerde müstakil devlet olan Karadağ, tamamen Petersburg'un emrinde idi: Rus generali Çirnayef, hâlâ Belgradda bulunuyor ve Sırbistanın kaderini elinde tutuyordu. Bulgarlar için Rus Çarının adı BÜYÜK KURTARICILARIMIZ idi. Bu şartlar içinde Rusyanın Avrupanın ortasına kadar ilerlediği, Bulgaristana Dedeağaç'dan çıkış hakkı tanındığı zaman, Selânik koridoru ile sıcak denize inenin Bulgarlar değil Ruslar olduğunu Londra bilmiyor muydu ?

Avusturya - Macaristan için dava Bosna - Herseği yutmaktı: İngilterenin Kıbrıs'a yaptığı gibi, o da, bu verimli yurt parçasının kendisine "emaneten"

Kapağımızdaki Klişe

Kapağımızdaki klişede İngiliz Başvekili Disraeli'yi, Rus Başvekili Gorçakofla konuşurken görüyoruz. Fesli zat, kongrede üçüncü murahhasımız olarak bulunan Berlin sefiri Sadullah Bey (daha sonra Paşa) dır. Berlin'in Radzvil Palas otelinde toplanan kongreye, hasta olan Gorçakof, sedye ile getiriliyor, daima oturuyor, riyaset makamından Prens Bismark'ın teklifi ile de konuşurken ayağa kalkmıyordu. Evet... İşte biz, bizim kaderimizin görüşüldüğü o kongreye, karşımızdaki altı devlet BAŞVEKİL'leri ve HARİCİYE NAZIRLARI ile katılırken, Yunanlı bir tebea paşasını göndermiştik !

verilmesini istiyordu. İngilterenin arzusu da, Slavların karşısına Cermenleri çıkarmaktı. Fransa ise, Tunus ve Cezaire tamamen yerleştiği için, İslâm nüfusunu Osmanlı devletine karşı müdafacılardan birisi hüviyeti ile güleryüzlü ve mültefitti. İtalya ise, daha o günlerde, Trablus - Garb'e kur yapıyordu. Nitekim Ayastefanos anlaşması ile Berlin anlaşması arasındaki fark, kısaca işaret ettiğimiz şu esasları karara bağladı ve **yorgan gitti, kavga bitti!..**

MADDELERE BİR BAKIŞ

Ayastefanos'da Bulgaristana verilmiş olan Makedonya, Türk topraklarına iade ediliyordu. Fakat, Âli Paşa zamanında Girit için yapıldığı gibi, Makedonya için de "Büyük Devletler"in kontrolu kabul ediliyordu. Rusların arzuladığı BÜYÜK BULGARİSTAN gerçekleşmiyordu: Onun yerine, Osmanlı Sarayına bağlı bir Prenslikle, Rumeli-i Şarkî adı altında mümtaz bir eyâlet kuruluyordu. Şartları, milletlerarası bir komüsyon tesbit edecekti. Bosna - Hersek, üzerinde **Sultan Hamid'in hâkimiyet-i şâhânesi kalmak şartı ile** Avusturya - Macaristan tarafından işgal ve idare edilecekti!.. Bu **"hâkimiyet-i şâhane"** lâfının tatbikatta ne olduğu şuydu: Cuma günleri namazlarda, Bosna - Hersek Müslümanları, hutbelerde Sultan Hamid'in adının geçtiğini dinliyeceklerdi!..

Asıl önemli hadiselerden birisi, Rumanya, Sırbistan, Karadağ Beyliklerinin istiklâllerini tasdik ediyorduk. Sırplılar Niş çevresini, Karadağlılar Bar çevresini alıyorlardı, Rusyaya, en verimli topraklarımızdan Besarabyayı bırakıyorduk. Doğu Bayazıd'ı terkeden Ruslar, Ardahan, Kars, Batum'u alıyorlardı. Van ilimizin doğusundaki Kotur çevresini İran'a veriyorduk. Doğu Anadolunun Ermenilerin fazla bulunduğu yerlerinde, yine milletlerarası kontrol heyetlerini kabul ediyorduk. Bu şartlarla memleketin istiklâli nerede kalıyordu ?

Berlin'de önce bir kongre toplantısını temin eden ve daha sonra, muahedenin yapılabilmesi için bütün kuvvetiyle şahsiyetini ortaya koyan Almanya Başvekili Prens Bismark'ın memleketi ve politikası namına sağladığı neticeler ne olmuştu ?

Politika gerçekten ibretler, inkârlar, gizlilikler, sahteliklerden örülü bir yol üzerinde, izini, günün birinde inkâr kolaylığı verecek kadar derinleştirmeden yürüyebilme hüneridir: Bismark, Berlin kongresinde bu mehareti gösterdi.. Kendisinden elli üç sene evvel yine bir Cermen devlet adamı olan Metternih'in önderlik ettiği meşhur Viyana Büyük Kongresinde, Napolyon Bonapart'ın sukutundan sonra 1815 de nasıl Napolyon'un mirasının taksimi yapılmışsa, 1878 de de Berlin'de, Osmanlı İmparatorluğunun mirâsı üzerinde de aynı bölüşme masası etrafında, yeni devrin kudret ve kuvvet sahipleri toplandılar: HASTA ADAM'ın mirası içinde iştahayı en çok üstüne çekenler kapışılmıştı. Almanya, perdenin arkasında idi ve o, 1878 den 1914 e, Birinci Dünya Harbine kadar takip edeceği yolun adını koymuştu: **Drach Nach Ostan = Şarka Doğru!..**

Fakat, Prens Bismark, HASTA ADAM'ın mirasından büyük hisseleri alarak, onları hazmetmek ve sahnenin ardına çekilmiş gizli - açık rakibleri kuşkulandırmamak için, bu zahmete sadece öteki milletlerin hakkı ve huzuru adına "katlanmış olanların rahat pozu" içinde şöyle dedi :

"— Şark Meselesi mi? Ben böyle bir mesele bilmiyorum.. O kadar bilmiyorum ki, Pomeranyalı bir neferin kemikleri, benim için bütün Şark Meselesinin üstündedir.."

Bu teminatın ancak kimleri tatmin edebildiğini daha sonraki hadiseler gösterdi: Bismark'ın "Pomeranyalı bir neferin kemikleri"nden daha değersiz bulduğu Şark Meselesi, aynı Almanyanın başta İmparatoru olarak bütün önde adamlarını **"Şarkın sahnesine"** çıkarmasiyle dünyanın nasıl belkemiği olduğunu anlattı. Fakat Bismark haklı idi: Biz ki, ölüm - kalım gündemimizin ele alındığı o kongreye başmurahhas olarak bir YUNANLI'yı göndermiştik ve bu YUNANLI'dan çeşidli Megalo - İdea'ların SON SÖZÜNÜ söylemesinin teminini istemiştik!.

Rüzgâr eken elbet fırtına biçecekti...

Prof. Dr. Cevat Mazhar ve Prof. Ligor Beyler, Kimya Enstitüsünün 1923 mezunları ile beraber. Ön sıradakiler (soldan sağa doğru) : Kimyager Kâzım Halit, Kimyager İbrahim Abdülkadir, Prof. Dr. Cevat Mazhar, Prof. Ligor, Kimyâger Kâmuran Âkıl, Kimyager Hatice Hasan. İkinci sıradakiler : Kimyager Celâl (Evin), Kimyager Selâhaddin, Kimyager Ekrem Necmi, Kimyager Nüzhet Zihni, Kimyager Güzide Rıfat, Kimyager Cevdet. Arka sıradakiler : Sınaî ve Hayatî Kimya Müderris Muavini Kimyager Mehmet Ali (Kâğıtçı), Kimyager Nuri Refet (Korur).

Kimya Enstitüsünün 51. ve Türkiye Kimya Cemiyetinin 49. yıldönümünde

Türkiye'de Kimyagerlik

Yazan : Mehmet ALİ KÂĞITÇI

— 2 —

Tatbikî Kimya'nın lûzum ve ehemmiyeti ilk def'a "Dâr-ül-Ulûm-ül-Hikemiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne" idaresince takdir olunmuş, 1844 tarihinde bir "Kimyahâne" tesis olunmuştur. Tıp Tarihi Enstitüsü sayın Müdürü Ordinaryüs Profesör Dr. A. Süheyl Ünver tarafından, Tanzimat'ın 100. yıldönümü dolayısiyle yazılmış bulunan "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat hakkında yeni Notlar" adlı broşürde, ismi "Kemikahâne" olarak gösterilen bu Kimyahânede (Kimya laboratuvarında), Mekteb-i Tıbbiye-i

Şâhâne talebesine KİMYA tatbikatı gösterildiği gibi, memleketin çeşitli tahlil ve kontrol işleri de yapılıyordu.

"Dâr-ül-Ulûm-ül-Hikemiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne" den mezun olanların Kimya'ya hevesli ve istidatlı bulunanları arasından seçilenler, "Kimyahane" nin lâboratuvarında kâfî müddet staja tâbi tutularak, Kimya tatbikatında ve Tahlil metotlarında mümârese sahibi olurlardı.

1844 de tesis edilen "Kimyahâne" nin başında, Mekteb-i Tıbbiyede Kimya hocalığı yapmak üzere Fransa'dan celbedilmiş M. Antoine Calleja Bey bulunuyordu. A. Calleja, meşhur Fransız Kimyageri comte Claude-Louis Berthollet (1748 - 1822)' nin talebesi imiş. (8)

A. Calleja Bey çok çalışkan ve dürüst bir Kimyagermiş; kendi memleketinden muavin, asistan ve sair adlar altında kimseler getirtmemiş, Türk gençlerini bu işler için yetiştirmeğe, var gücü ile, çalışmıştır.

Kuruluşunda "Kemikhâne" nâmiyle anılan bu Kimyahâne (Kimya laboratuvarı), 1967 yılında 50. yıldönümünü idrâk eden "KİMYA ENSTİTÜSÜ" nün kuruluşuna (yani 1917 yılına) kadar, memleketimizde Tatbikî Kimya alanında çalışmış elemanların yetişmelerini sağlamıştır.

Bu tarihî oluş dolayısiyle Türkiye'de, Tatbikî KİMYA'nın inkişafı seyri Mekteb-i Tıbbiye'nin terakkisine paralel manzara almış ve bu yüzdendir ki, Kimyagerlik hakkında, tababetin bir nev'i ihtisas şubesi zehâbı hasıl olmasına yol açılmıştır.

Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne binası 1849 da yandığından mekteble beraber "Kimyahâne" de Halıcıoğlundaki Kumbarahâneye, 1865 yılında da Gergeroğlu kışlasına taşınmıştır. Daha sonra Gülhâne'ye, oradan da hâlen "Askerî Levâzım Muâyene Komisyonu Laboratuvarı" nın bulunduğu binaya nakledilmiştir.

Antoine Calleja Beyin yanında çalışıp yetişmiş bulunanlardan Vasil Naum, üstün başarısı ile dikkati çekmiş, A. Calleja Beyin Muavinliğine tayin olunmuştur. 1886 yılında, A. Calleja Beyden inhilâl eden Kimya-yı Gayr-ı Uzvî dersine Muallim ve Kimyahâneye Şef tayin edilmiştir.

Üstad Mehmed Ali Kâğıtçı, Kimya Enstitüsünde müderris yardımcısı bulunduğu sırada ders anlatırken.

1899 da tesis edilen Fen Fakültesinin Tabiiye Şubesi müfredat programındaki "Kimya-yı Ma'denî" dersi Hocalığı da Vasil Naum Beye tevcih edilmişti. 1908 İnkılâbından sonra dahi bu ders, pek geniş bilgiye sahip olan Vasil Naum Bey uhdesinde bırakılmıştı.

Vasil Naum Beyin "İlm-i Kimya-yı Gayr-ı Uzvî-i Tıbbî" adlı iki ciltlik eseri, zamanının pek değerli bir Kimya kitabı idi. (9)

KİMYAHANEDEN YETİŞENLER

Tatbikî Kimya alanında ve bilhassa Tahlilât işlerinde mümareseli elemanlar yetiştirmiş bulunan Kimyahâne'ye devam eden taliplere, staj ve öğretim süresi sonunda "Ehliyet Tasdiknamesi" verilmekte idi. Bunlardan birinin örneğini, (bu konuda bir fikir edinilmesi için) aynen sunuyoruz :

---

(8) Tarık Artel, Tanzimattan Cumhuriyete kadar Türkiye'de Kimya tedrisatının geçirdiği safhalara dâir notlar. İstanbul, 1940.

(9) Vasil Naum'un bu değerli eseri 1312 (Milâdî 1896) yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne matbaasında basılmıştır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Numara 11

Bu sene mekteb-i tıbbiye-i şâhâneden neş'et etmiş olan tabip yüzbaşı Hüsrevpaşalı Mustafa İbrahim Efendi mektepte esnây-ı tahsilinde mektebin kimyahânesine dahi dört sene müddetçe devam ederek kimyahânede icra edilen ameliyatı kimyeviyeye kesb-i vukuf etmesiyle Tahlilât-ı Kimyeviyede mümârese ve rüsûh iktisâb' eylediğini mübeyyin işbu Tasdiknâme i'ta kılındı.

25 Eylül 1319 (Milâdî 1903)
Tahlilât muallimi Kaymakam
Ali Riza bin Cafer

Kimya muallimi Kaymakam
Vasil Naum

Kimyahâne me'mur Kolağası
Hulûsî Râif

İşbu Tasdiknâmeye mevzuu mühürler Muallim-i Kimya Kaymakam İzzetlû Riza ve Vasil Naum Beylerle Kolağası Hulûsî Râif Efendinin mühr-i tatbikleri olduğu tasdik kılındı.

20 Teşrin-i evvel 1319
Mühür :

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Efendi-i mumâileyh beş seneden beri maiyyetimde bulunup Levâzım-ı Askeriye'ye ait bilcümle Tahlilâtı birlikte icrâ ettiğimizi ve kendisinin hakikaten fenn-i Kimya'nın gavâmızına vâkıf ve tahlilâtta mahir ve mümaris olup ahlâk itibâriyle de fevkalâde nâmûskâr olduğu velhasıl fezâil-i ilmiye ve ahlâkıyeyi câmi' dirâyetli, fa'âl ve zekî bir Kimyager olduğu ve Fes Fabrikasında mükemmel bir Kimyahâne tesis ettirerek Dâire-i Askeriye'yi Tahlilât hususunda diğer Kimyahânelere müracaattan vareste kıldığı ve Kimya'nın boya'ya âit kısmında nazarî ve amelî malûmat ve vukuf-ı tâmmı olup hattâ ahîren Almanya'dan celbedilen Kimyager Mösyö Şuvayçer'in dahi mezhar-ı takdiri olduğu tarafımdan dahi tasdik kılınır.

16 Mayıs 1325 (M. 1909)
Tahlil Komisyonu Reisi
ve
Ecza Sermüfettişi
Kimyager Ferik Fâik
(Mühür)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin, ihtiyaç ve zaruretlerden doğmuş olan bu, "Tasdiknameli Kimyager" yetiştirme usulü, müfredat programlarında Kimya-yı Tahlilî bulunan diğer Mekteplere de sirayet etmiş, gide gide Eczacı, Ziraat, Baytar mektepleri mezunları da "KİMYAGER" unvanına heves eder olmuşlardır.

Tasdikname örneğinde adı geçen Ali Riza Bey, 1888 de Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den mezun olup "Kimyahaneden" de Kimyagerlik "Tasdiknamesi" ni aldıktan sonra Paris'e, kimyagerlik ikmal-i tahsil için gönderilmiştir. Paris-de mektep arkadaşlığı yapmış olduğu Georges Denigés, bilâhara Bordo (Bordeaux) Üniversitesine Biyokimya Profesörü olmuş ve telif ettiği "Précis de Chimie Analytique" adlı kitabı uzun yıllar laboratuvarlarda en makbul "El - Kitabı" olarak kullanılmıştır. O devrin meşhur Kimyagerlerinden Armand Gautier (1837 - 1920) nin lâboratuvarında da çalışıp başarıya ulaştıktan sonra memlekete, Mütehassıs Kimyager olarak dönmüştür. Ali Riza Beyin Fransa'daki tahsili dört sene sürmüştür.

Ali Riza Beyin Paris'e gönderilmesinden 9 yıl önce, 1879 tarihinde "Paris Belediye Kimyahanesi" tesis edilmiş bulunuyordu.

Zira o günden güne azıtan hilekârlar, Kimya'nın inkişafından faydalanarak ilim tarihinde hayranlıkla yadedilen keşiflerin semerelerini istismara kalkışmışlar; mağşûş, bozuk ve hatta sağlığa zararlı gıda maddelerini, aldatıcı görünüşte piyasaya sürmek için kimyanın yeni buluşlarından faydalanmaya başlamışlardı. Halkın sağlığını teh did eden ve umumî şüphe ve huzursuzluk tevlid eden bu gidişi önlemek mak sadiyle, Kimya'nın yeni usûl ve imkânları ile mücehhez bir kontrol lâboratuvarı kurulması gerektiği kanaatine varılmış ve "Paris Belediye Kimyahanesi" kurulmuştur.

TÜRKİYE'DE İLK KİMYA HOCASI

Memlekete avdetinde Sivil ve Askerî Tıbbiye'de Gayr-ı Uzvî (İnorganik) ve Tahlilî (Analitik) Kimya Muallimliğine tayin edilmiş bulunan Kimyager Ali Rıza Bey, "Kimyahane" yi de idare edi-

yordu. Aynı zamanda İstanbulda da bir Belediye Kimyahanesi (Gıda ve İhtiyaç maddelerinin lâyıkiyle kontrolunu sağlayabilecek Tahlilhane) kurulması için proje hazırlamakta idi.

Hazırladığı lâyihasını, o zamanki Şehremini (Belediye Başkanı) Rıdvan Paşaya (Emaneti: 22 Eylül 1890 - 10 Mart 1906) takdim etmiş ve Paris'de gördüklerini açıklayarak İstanbulda da bir Tahlilhane (Belediye Kimyahanesi) kurulması lûzumunu belirtmiştir.

Kimyager Ali Riza Beyin projesindeki esaslara göre kurulması tasarlanan Kimyahanenin keşfi yapılmış, 3.000 altın liraya (Bugünkü rayice göre : 3000 x 182 = 546.000 lira) mal olacağı hesaplanmıştır. Ne yazık ki, Kimyager Ali Riza Beyin 1906 yılında -daha kendisinden pek çok hizmetler beklenen bir yaşta - vefatı ve Şehremini Rıdvan Paşanın da aynı yılda vazifesinden ayrılması, bu güzel ve pek faydalı projenin tahakkukunu sekteye uğratmış, İstanbul'un "Belediye Kimyahanesi" ne kavuşmasını bir hayli geciktirmiştir. (10)

Kimyager Ali Riza Bey, Afyonkarahisar maden suyunu ilk defa tahlil etmiş ve bu değerli suyun fennî usûllere göre şişelere doldurulmasını sağlamıştır. Kâğıthane sularının fennî ve sıhhî şartlara uygun tarzda toplanması ve dağıtılması hususunda da hizmet etmiştir. Dârülfünûn'da da Kimya-yı Uzvî (Organik Kimya) ve Kimya-yı Hayâtî (Biyokimya) muallimliği yapmıştır. Etfâl Hastahanesi (şimdiki Şişli Çocuk Hastahanesi) Kimyagerliği de uhdesinde idi. Hastahane lâboratuvarında, kızgın ateş karşısında yapmış olduğu uzun bir tecrübeyi müteakıp birdenbire (belki Nezf-i Dimâğî'den), henüz genç yaşında vefat etmiştir. (Vefatında 42 yaşında bulunduğunu Fehmi Riza Bey söylemiş idi). (11)

Kimyager Ali Riza Bey, Türkiye'de ilk defa Stereokimya'dan (Stéréochimie) bahseden ve Stereokimyevî formülleri kullanan Kimya hocasıdır. "Kimya-yı Uzvî adlı bir eseri yayınlanmıştır.

(10) **Türk Tıp Tarihi Arşivi. 4. Yıl, sayı 16. Yazan : Mustafa Muhlis.**

(11) **Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri. İstanbul, Hicrî 1342 (M. 1924)**

Prof. Dr. Cevat Mazhar Bey, tatbikat yapmaya ve projeksiyonla izahat vermeye elverişli tesisatı haiz kademeli dershanede talebelerile beraber. (Üstad Mehmet Ali Kâğıtçı'nın 1922 yılında çektiği fotoğraflardan)

O devirde gıda ve ihtiyaç maddelerinin kontrolu, 25 haziran 1301 (1885) tarihli Talimatname gereğince kurulmuş bulunan **"Hıfzıssıhhat-i Umumiye Teftiş Komisyonu"** tarafından yapılmakta idi.

Osman Nuri ERGİN tarafından hazırlanan ve 1331 (1915) yılında yayınlanmış bulunan "Mecelle-i Umûr-ı Belediye" nin dördüncü cildinde, bu Komisyon personeli ve çalışma metotları hakkında şu malûmat veriliyor :

"Komisyon Heyeti, etıbbâdan bir sermüfettiş ve üç Tabib ve bir Kimyager, bir Eczacı, bir Baytar müfettişleriyle istihzârât-ı Kimyeviye ve edviyeyi gümrüklerde muayene için biri Eczacı ve ikisi Tabib olmak üzere diğer üç müfettişten ve komisyonun muâmelât-ı tahririyesine memur iki kâtipten ibarettir.

Heyet-i Teftişiye'nin mercii, Meclis-i Tıbbiye ile Nezaret-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye olup kâffe-i muâmelât ve teftişâta dair müfettişlerin itâ edecekleri raporlar, oraca tetkik olunacaktır.

Teftiş Heyeti, bozuk tahmin ettiği me'kulâttan nümûne alacak, mühürleyecek, sahibine de mühürletecek. Müfettişler, müşahedelerine göre ilk raporu verecekler. Mal sahibi itiraz ederse, kimyevî tahlil Nezaret-i Tıbbiyece, Tıb

biye Mektebi Kimyahanesinde yaptırılacak, Tahlil bedeli mal sahibinden alınacak. Mekteb-i Tıbbiye'nin raporu, Meclis-i Tıbbiye'nin kararı ile kesb-i kat'iyet edecek.

Teftiş Hey'eti, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye karşı mes'uldür."

Bu sistemin kifayetsizliği meydandadır. Bir Tabib müfettişin başkanlığında 3 Tabib, 1 Kimyager, 1 Eczacı ve 1 Baytardan müteşekkil Teftiş Heyetinin, müşahedelerine istinaden (manzarasına, kıvamına, kokusuna ve lezzetine bakarak) rapor tanzîm etmesi, tarihteki İhtisâp Ağaları'nın Çeşni usûlünden farklı olmadığı gibi, bir tek Teftiş Heyetinin bütün İstanbul çarşılarını, esnafını gereği gibi kontrol edemiyeceği de âşikârdır.

Bu açık gerçek, Kimyager Ali Rıza Beyin, Şehremini Rıdvan Paşaya sunmuş olduğu lâyihada belirtilmiş bulunduğu gibi, Meclis-i Emânet Tabib Âzasından (Belediye Meclisindeki Tabib Üyelerden) Muhittin, Haseki Hastanesi Sertabibi Ahmet Nureddin, Heyet-i Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi Rıza Nuri ve Tephirhaneler Müdir-i Umumisi B. Burhan Beyler'le Bakteriyolog Ferit İbrahim ve on Dâire-i Belediyenin Sıhhiye Heyetleri Reislerinden mürekkep komisyon tarafından tanzim edilip Şehremaneti Makamına takdim olunmuş, 12 Teşrinisâni 1324 (1908) tarihli mazbatada da müstakil bir "Belediye Kimyahanesi" kurulması lüzûm-ı kat'îsi belirtilmiş bulunmasına rağmen "Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye" nin mümanaati yüzünden akîm kalmıştır.

İSTANBUL BELEDİYESİNDE İLK LÂBORATUVAR

Bu konu hakkında, Mecelle-i Umûr-ı Belediye'nin dördüncü cildinde (s. 115 - 116) şu bilgiler vardır :

"Müstağni-i arz olduğu üzere Belediyelerin cümle-i vezâifinden biri ve belki en mühimmi, muhafaza-i sıhhat-i umûmiye olup bu hususun başlıca vesâitinden birisi, her türlü me'kûlât, meşrûbât ve sâir havayic-i zarûriye'nin saf ve gayr-ı mağşûş olmasını temin etmektir.

Bu emniyetin husule gelmesi sıkı bir teftiş neticesinde elde edilecek nümunelerin Tahlili ile sabit olacağından ve bu da ancak bir Belediye Kimyahanesinin vücûdu ile mümkün bulunduğundan, bu cihetler nazar-ı dikkate alınırsa şimdiye kadar bir Belediye Kimyahanesinin tesis edilmemiş olmasına hayret edilir.

Halbuki bazı esbâb böyle bir müessese-i fenniye'nin tesisini akîm bırakmakta idi. Ezcümle Emânet Teşkilât-ı Sıhhiye'sinin, bu son senelere gelinceye kadar, muntazam bir şekil alamamış olması, esbâb-ı mezkûrenin mühimlerinden olduğu gibi Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye nezdinde bir Kimyahanenin mevcudiyeti de Belediye Kimyahanesi tesisi hakkındaki tasavvuratın kuvveden fiile ihracına mâni' olmakta idi. Ba'del-inkılâp (1908 inkılâbı) bu bâpta, Emânetle Meclis-i Tıbbiye arasında muhaberat cereyan etmiş ise de netice akîm kalmıştır. 12 Teşrinisânî 1324 (1908) tarihli mazbatada da Belediye Kimyahanesi tesisine lüzum gösterildiği halde Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye'nin sâlif-ül-beyan mümânaatı hasebiyle muvaffak olunamamıştır."

Osman Nuri Ergin'in belirtmiş bulunduğu engellemeler yüzünden, İstanbul şehrinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek çapta bir Belediye Kimyahanesi kurmak imkânsızlığı karşısında Hile-i Şer'iye (kitabına uydurma) metodundan meded umulmuştur : 1326 (1910) senesinde, Şehremanetinin bir şubesi olan, Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi marifetiyle, sadece Belediye'ye bağlı sıhhî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, bir lâboratuvar tesis edilmiştir. Fazla masraf görülmemesi için de Etfâl, Haseki hastahaneleriyle Dârül-Acezede müteferrik bir surette bulunan âlât ü edevât-ı fenniye Belediye Merkez binasına celb edilerek, mezkûr Kimyahanenin faaliyeti sağlanabilmiştir.

Gelecek Sayıda

- **Belediye Kimyahanesinin kuruluşu.**
- **Darülfünunda kimya dersleri.**

Bütün cephelerile

Dede Efendi

Yazan : Ziya NURİ

İtalyanlar, her parmağında bir hüner taşıyan, Mikelanj (Michelangelo) larıyla övünürler. Övünmede elbette hakları vardır. Mikelanj gibi, çok cepheli bir san'atkârla kim olsa övünür. Ve işin aslını söylemek gerekirse, Mikelanj, İtalyan olmaktan ziyade "Dünya"nın çocuğudur. Büyük Sanatçılarla, yalnız O'nun soyundan geldiği millet değil, bütün dünya övünür.

Bizim de, böyle, "Dev Çaplı" bir sanatçımız vardır :

Hamamî Zade İsmail Dede Efendi. Yahut, meşhur olduğu adla, kısaca : DEDE EFENDİ.

Dede Efendi, çok yönlü bir san'atçıdır. Bestecidir, şairdir, hattat'tır ve tezhipçidir.

Bazı din mensupları, Müslümanlar arasında "Resim" i yasak ettikleri için, bizde daha çok hattat ve tezhipçi yetişmiştir. Fakat bazı sanatçılarımız, bu mânâsız yasağı da aşarak "yazı" yı ve "tezhip" i resim haline getirmişlerdir. Dede Efendi, resmin ve heykelin yasaklanmadığı bir diyârda yaşasaydı, belki de büyük bir ressam ve heykeltraş olurdu. Ne çare ki, her yanı "dinî yasak" larla çevrili olan bir muhitte, ünlü bir ressam, büyük bir heykeltraş olamazdı.

Hazır bu konuya değinmişken, bir müşahedemi arzedeyim :

Kastamonu'da, şehrin kuzeyinde bir İsmail Bey Camisi vardır. Eski Kastamonu beylerinden kalma bu camiin dış kapısına, mimarî bir "Sarkıt", yapmıştır. Yakından bakılınca, bir çiçek demeti halinde görülen bu sarkıt, on - on beş adım geriden bir insan başı şeklinde görülmektedir. Kim bilir hangi adsız sanatkâr, bütün yasaklara rağmen, içindeki san'at aşkını böylece tatmin etti?.. Gene Kastamonu'nun ilk Selçuk eserlerinden biri olan Şifâiye Külliyesi, yâni hastaneler topluluğu, halk arasında "Yılanlı" adıyla anılır. Bu hastanenin Yılanlı adını almasının sebebi, hekimliğin dedesi olan Askülâp'ın ve O'nun işareti olan "Yılan" ın taşlara işlenmiş olmasından ileri gelir. Bu tafsilâta girişimizin sebebi, içinde ilâhî ateş yanan nice san'atkârın çevre korkusundan beklenen büyük eseri verememiş, veya dolambaçlı yollardan vermiş olmasını anlatmak içindir.

Hamamî Zâde İsmail Dede Efendi.

★ ★ ★

Dede Efendi, büyük çapta ve çok yönlü bir san'atkârdı. Ama O'nun asıl şöhretli yanı, bestecilikteki büyük başarısıdır. Gerçekten, Dede Efendi, geçmiş ve gelecek bestecilerin en büyüklerindendir. Üstat, yalnız piyasa şarkıları,

ya da klâsik musiki çerçevesi içinde kalmamış, ayrıca garp musikisi ve halk musikisi ile de meşgul olmuştur. Meselâ, rast makamında bestelediği : **"Gene bir nevnihal, aldı bu gönlümü"** eserinin temposu altı sekizliktir. Bu tempo, batı müziğinde Vals'lerde kullanılır. Dede Efendinin bu konuda Batı'dan ilham aldığı söylenebilir.

Gene, **"Şu karşıkı dağda bir yeşil çadır, çadırın içinde bir civan yatır"** türküsü, halk türkülerinden mülhem olmuştur. Bunların yanı başında Saray ve Tekke musikisi de ayrıca etkilemiştir Dede Efendiyi...

GENÇLİK YILLARI

Akka Kalesi Muhafızı Cezzar Ahmet Paşanın Mühürdarı Süleyman Ağa, Paşa'nın yanında uzun zaman çalışmış, sonra dinlenme ihtiyacını duyarak, efendisinden tekaütlüğünü istemişti. Cezzar Ahmet Paşa, emektar ve sadık Mühürdarına istediği izni vermiş, ve hayli yüklü bir parayı da, emeklilik hakkı olarak, bağışlamıştı. Mühürdar Süleyman Ağa, aslında mazbut bir adam olduğu için memuriyet yıllarında oldukça büyük bir servet toplamıştı. Bu servete son aldığı bahşiş de eklenince haylıdan hayliye zenginleşti. İstanbul'a gelip yerleşti. Şehzadebaşı'nda bir konak, gene o yakınlarda "Acemoğlu" adıyla anılan bir hamam satın aldı. Aynı zamanda üçüncü izdivacını da yapmış olan Süleyman Ağa'nın, Şehzadebaşındaki konağında, 1777 tarihinde bir oğlu dünyaya geldi. Bebeğe İsmail adı takıldı. İşte, istikbalin büyük bestecisi Hamamî Zade İsmail Dede, bu bebektir.

İsmail Dede, 1191 Hicret Yılı Zilhicce ayının onuncu günü doğdu. Bu tarih o yılın Kurban Bayramına rastlar. Bebeğe "İsmail" adının verilmesi bu rastlantı yüzündendir. Bilindiği gibi, İslâm dinine göre "Kurban" Töresi, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i Tanrıya kurban ederken gökten bir koç'un inmesiyle başlar. Çoğunlukla şiirlere, ilâhilere, hatta resimlere konu teşkil eden bu olay, İslâm'da devam etmiş ve Hz. İsmail'in bıçak altından kurtulduğu gün **İyd-i Adha** adıyla kutlanıp zamanımıza kadar gelmiştir.

Dede Efendi doğduktan az sonra, babası Süleyman Ağa, Şehzadebaşındaki konağını ve hamamını satarak Aksarayda bir ev, ve Kocamustafapaşa'da bir hamam satın almıştır. Bu evin bulunduğu yer, eskiden Topkapı ve Yedikule tramvaylarının ayrıldığı makasın yanındaydı. Yeni hamamın adı ise, Altımermer yakınlarındaki "Çavuş Hamamı" idi.

Küçük İsmail, ilk öğrenimini, semtindeki Çamaşırcı İlk Okulunda yaptı. Okuldaki "Amin" Alaylarında, sesinin güzelliği ile dikkati çekti. Komşularından Uncu Zade Mehmet Efendi, küçük İsmail'e ilk musiki derslerini meşketmeğe başladı.

Ne çare ki, çok geçmeden babası Süleyman Ağa vefat etti. Gerçi geride büyük bir servet bırakmıştı. Fakat İsmail' de bu serveti iyi kullanacak göz yoktu. Daha delikanlı çağına girmeden, meclis meclis dolaşıyor, musikiye karşı olan büyük susuzluğunu gidermeğe çalışıyordu.

Babasının bıraktığı altınlar gün geçtikçe eksiliyor, dul annesi bu yüzden İsmail'i gelecekteki zaruret tehlikesinden bahsederek, yolundan çevirmeğe çalışıyordu. Fakat, O'nun içine sanatın ilâhî ateşi düşmüştü bir kere...

Daha sonra, Mevlevî Dedelerinden Ali Nutkî Dede Efendiye tesadüf etti. Bu zattan, âyinler ve ilâhiler öğrendi. Başka bir Mevlevî Dedesi olan Abdülbaki Dede Efendiden ise, "Ney" meşketmeğe başladı. Bu sırada Mevlevî Tarikatına ve Hz. Mevlânâ'ya bağlanan İsmail Efendi, bu tarikata girdi. Çilesini doldurduktan sonra, Yenikapı Mevlevi Dergâhının dervişleri arasına katıldı.

"PİR" İN VERDİĞİ ALTINLAR

Derviş İsmail, babasından kalan paraları alabildiğine harcıyordu. Hiç bir yerden gelirleri yoktu, hamamı satmışlardı. Anneciği yaşlanmağa başlamış, birkaç parça mücevherini ölümlük dirimlik saklıyordu. İstikbal endişesi içinde kıvranan kadıncağız oğlunu para kazanmağa teşvik ediyor, fakat daima ayni sözlerle karşılaşıyordu. Derviş İsmail, annesinin yakınmalarına karşı :

"— Merak etme anne, diyordu. Pîr verir!"

Ve bu hal, yıllarca sürdü. Bir Rama-

zan akşamı, dergâhta âyin vardı. İftardan sonra, kıyafet değiştirerek halkın arasına katılan Üçüncü Selim, Yenikapı Mevlevihanesi civarından geçerken, harika bir ses duydu. Gür ve kudretli bir ses, Âyin-i Şerif okuyordu. Dayanamadı, tekkeye girdi. Okunan Âyin'i sonuna kadar dinledi. Sultan Selim sesin güzelliğinden mest olmuştu. Âyin'i okuyan genci, Saray'a davet etti. Birkaç dinî ve lâdinî parça okuttuktan sonra, dergâha dönerken gence bir kese altın hediye etti. Bu güzel sesin sahibi olan genç, Yenikapı Mevlevihanesi "Gûyende" lerinden Derviş İsmail'di.

Derviş İsmail, tekke'ye dönerken önce evine uğradı. Elinde taşıdığı keseyi annesine verdikten sonra :

"— Nasıl anne, dedi. Ben söylemez miydim Pir verir, diye. Verdi işte. Bütün bu altınları pîr verdi."

Sonra, koşa koşa tekkenin yolunu tuttu.

DEDE'NİN ALINGANLIĞI

Derviş İsmail, artık Saray'ın adamı olmuştu.

Sık sık "Huzur" toplantıları oluyor, musiki fasılları yapılıyordu. Bu toplantıların gediklileri arasına Derviş İsmail de girmişti. O günlerde Şakir Ağa, hem Saray İmamı, hem de Üçüncü Selim'in gözdesi idi. Şakir Ağa, kuşkuluydu, telâşlıydı, huzursuzdu. Sebebi belli : Derviş İsmail... Bu genç ve istidatlı dervişin kendi mevkiini ele geçirmesinden endişe ediyordu.

Ertesi Ramazan gelmişti. Namazı Şakir Ağa kıldırıyor, Derviş İsmail ise, selâmlardan sonraki ara ilâhilerini okuyordu. Sultan Selim büyük musikişinastı. Devrin usulüne göre, İmam namazı hangi makamla kıldırırsa, müezzinler, ayni makam üzre ara musikisi yapardı. Şakir Ağa, aylarca uğraşmış, yeni bir tarz, yeni bir makam bulmuştu. Maksadı, Derviş İsmail'i bu suretle gözden düşürmekti.

Teravih başladı. Şakir Ağa, o zamana kadar hiç duyulmamış bir makamda okuyordu. Musikinin bütün inceliğini bilen Sultan Selim hayretler içindeydi. Şakir Ağa, erinde gecinde Derviş İsmail'i mağlûp etmişti.

Makamın başkalığını Derviş de anladı. Derhal selâm vererek namazdan çekildi, sonra oracıkta alel'acele bu yeni makam üzerinde bir ilâhi besteledi ve namaz bitinceye kadar yetiştirdi. Selâm dan sonra bu makam üzerinden ilâhiye başladı. Sultan Selim daha çok şaşırmıştı. Şakir Ağa'ya :

"— Şakir, dedi. Sen İsmail'le uğraşamazsın. İsmail, bir CANAVAR'dır."

Padişah, buradaki "Canavar" deyimini, Dede Efendiyi methetmek için kullanmıştı. Ne var ki, bu benzetiş, ince, hassas, alıngan sanatçının üzerinde kötü bir tesir meydana getirdi. Dede Efendi, bu iltifattan (!) sonra iki yıl beste yapamadı.

ŞAİRLİĞİ

Dede Efendi, bestelerinin çoğuncasını, ünlü Mevlevî şairlerinin mısraları üstüne düzenlemiştir. Bununla beraber, kendi şiirleri üzerine tertip ettiği besteleri de vardır.

Dede Efendi için, kuvvetli bir şairdir, denemez. O, arada bir, ihsanını gördüğü Padişaha da kasideler yazmış, fakat bunlar hiç bir zaman üstün bir değere ulaşamamıştır.

Dede Efendi, Üçüncü Selim'e bütün kalbiyle bağlıydı. İnce bir san'atkâr olan Sultan Selim, Dede Efendiden hiç bir zaman lûtuf ve keremini esirgememişti. Her meclisten sonra O'na kıymetli hediyeler, bahşişler veriyor, ihsanlarda bulunuyordu. Verdiği hediyelerin en kıymetlisi ise, güzel "Eşi" idi. Dede Efendi, genç ve güzel bir Saraylı Hanım ile evlenmiş, Sultanahmet yakınlarındaki evinde mest ve mahmur bir hayatın içine gömülmüştü. Gene zaman zaman, Yenikapıdaki Dergâha gidiyor, sonra, Akbıyık'taki evine dönerek bestelerini yapıyordu.

Dede Efendinin çalışmaları çok verimli oluyordu. Bilhassa, Mevlevî musikisi üzerine sayısız eserler tertip etti. Okuyucularımızı fazla sıkmamak için, bunlardan bir kısmını isimleri ile vereceğiz. Ama, sadece bir kısmını...

Ayin-i Şerifler :

Hüzzam, Nevâ, Sabâ, Ferahfezâ, Bestenigâr, makamlarında bazılarının "se-

lâm" haneleri kendisine ait âyinler.

Altı Peşrev, 46 beste, 120 Şarkı ve üç Türkü.

HATTATLIĞI ve TEZHİPÇİLİĞİ

Dede Efendinin Hattatlığı ve tezhipçiliği hakkında ise, sadece bir eserini biliyoruz :

Hasan Fehmi Enata'nın elinde bulunan bu tezhipli yazı, Sultan Mahmud'un hemşiresi Esma Sultan'ın Çamlıcadaki köşkünün tamiri münasebetiyle hazırlanmıştır. Gerek kaside, gerek tezhip gerekse yazı, Dede Efendinindir. Gerçi kaside, hat ve tezhip bir şâheser değildir. Fakat ne de olsa, üstadın çok yönlü bir sanatçı olmasını gösterme bakımından değer taşır.

* * *

Dede Efendi'nin en mutlu günleri, Sultan Selim ve Sultan İkinci Mahmud'un saltanat yıllarına rastlar. Gerçi o günlerde büyük ve kanlı hadiseler olmuş, Kabakçı İsyanı, Üçüncü Selim'in şahadeti, Alemdar Vak'ası, Yeniçeriliğin kaldırılması v.b. bu zamana rastlamıştı ama, Dede Efendi, gene Tekkesiyle evi arasında oldukça rahat bir ömür sürüyor, şahane eserler yapıyordu.

İkinci Mahmuddan sonra Abdülmecit tahta çıkınca, Dede Efendinin yıldızı sönmeğe başladı. Yeni Padişah, Alaturka Musikiye karşı pek ilgi duymuyor, dolayısıyla san'atkârları da taltif etmiyordu. Dede Efendi artık yaşlanmıştı. Hacca gitmek istiyordu. Seyahatini, Konya üzerinden yapacak, giderken Efendisi büyük Mevlânâ'yı da ziyaret edecekti.

ÖLÜM YOLCULUĞU

Hac yolunda Konya'ya uğrayan Dede Efendi, Dergâh-ı Şerifte birkaç ay kaldı. Çelebi Efendiyle ve Dergâhın ileri gelenleriyle sohbetler, musiki fasılları yaptı. Bu toplantılar, Dede Efendi'nin son meclisleri olacaktı.

Nihayet, Konyadan ayrıldı. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra, Mekke-i Mükerreme'ye vardı. Kurban Bayramından önce, "Umra" tavafları yaptı ve Kutsal Makamları ziyaret etti.

O yıl (1845), Arap Yarımadasında başlayan kolera salgını, özellikle Mekkede şiddetli bir hal almıştı. Hac mevsimi dolayısıyla toplanan kalabalık, etrafta kesilen nezir kurbanları, her türlü sıhhî şartların noksanlığı, hastalığı bu şehirde büsbütün geliştirmişti. Dede Efendi, yaşlı ve zayıf bir zattı. Hızla ilerleyen salgından kurtulamadı ve kolera hastalığına yakalandı. Âkıbetinin ne olacağını anlamış ve dostlarına vasiyetini yapmıştı. Dede, Peygamberimizin ilk zevceleri Hadice-tül Kübra Hazretlerinin ayak ucuna gömülmek istiyordu. Kendisi Saray'a mensup bir zat olduğu için, vasiyeti Şeyhül Harem tarafından olumlu karşılandı. Ölümünden sonra Büyük Hadice Anamızın ayak ucuna gömüldü. Ne garip bir tesadüftür ki, bir Kurban Bayramı hayata gözlerini açan Dede Efendi, başka bir Kurban Bayramında fâni dünyadan göç etti.

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih — 409 (Basın: A. 20475 — 12015)

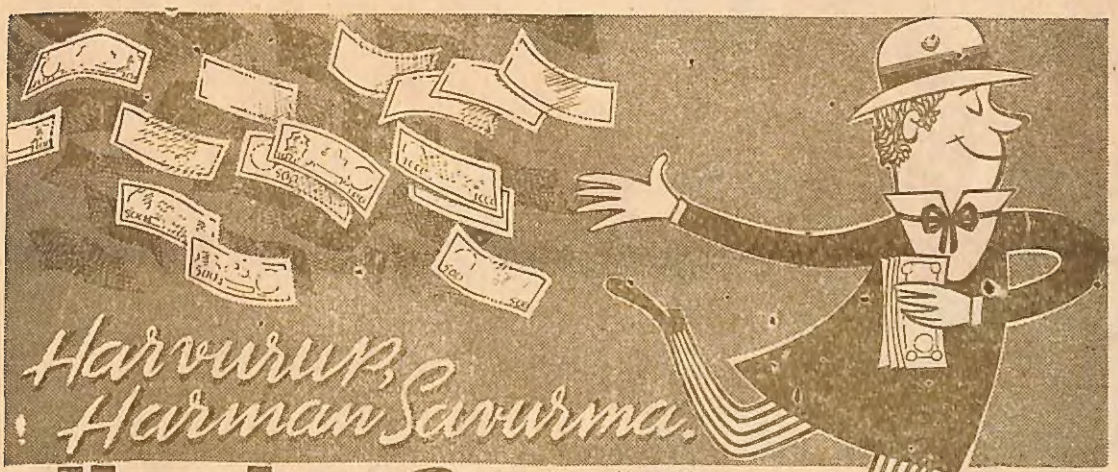

TÜRKİYE *Bugünün Yarını da var.*
REFAH ve SAADETİNİZİN KAPISI;
VAKIFLAR BANKASI

Tarih — 410 (Basın: A. 20155 — 10581)

HER MEVSİMDE

SİZE

akfil

YAKIŞIR